

Forfatter: Andersen, H. C.

Titel: H.C. Andersens Eventyr bd. VI kritisk udg. efter de originale eventyrhæfter med varianter ved Erik Dal

Citation: Andersen, H. C.: "H.C. Andersens Eventyr bd. VI kritisk udg. efter de originale eventyrhæfter med varianter ved Erik Dal", i Andersen, H. C.: *H.C. Andersens Eventyr bd. VI kritisk udg. efter de originale eventyrhæfter med varianter ved Erik Dal*, C. A. Reitzel, 1990, s. 82. Onlineudgave fra Arkiv for Dansk Litteratur: <https://tekster.kb.dk/text/adl-texts-hcaeventyr06val-shoot-idm139779802693152.pdf> (tilgået 24. april 2024)

Anvendt udgave: H.C. Andersens Eventyr bd. VI kritisk udg. efter de originale eventyrhæfter med varianter ved Erik Dal

IV: Ændringer typologisk

Ortografi

Vokalisme

Indlyds-e tilføjet (epentese) eller bortfaldet (synkope)

I 131 *taknemlig*: DO XXIII 647 har ikke slet så tidlige exx; MO kun *-nemme-*; RO begge former; II 202 *Seglgarn*: MO og HR *Seil-*, DO XVIII 939: ofte *Segl-*, *Segel-*, RO *Segl-*. **D** genindfører *Segl-*, V 53 *Seirsgjæde*: MO2 tager udtrykkelig afstand fra *Seir-* især pga. komposita. - I 119 *Angest*: både subst. og adj. nærmest tendens > *Angst* (som HR), senere atter konservativt > *Angest*. MO2 s. v. *Angest*: man træffer jævnlig *Angst*, men især af metriske grunde; IV 55 *Svouel*: således MO, men *Svovl* både før og efter **A** (således HR). - Hertil kan regnes varianterne *lidt* og *lidet*, der (ofte med *L-*) ses vakle i app. til IV 63 *Jeg selv veed kun Lidet af vor egen Religion* og 82 *I hvor Lidt de havde*; af MO2 fremgår, at *lidet* er ubrugeligt i tale, mens der er vaklen i en række funktioner i skriftsproget.

Udlyds-e tilføjet (Raragoge) eller bortfaldet (apokope)

III 68 *Legems*, III 107 og IV 16 *Billed*, IV 204: *Helved*: MO dobbeltformer ÷/e af de to første, men ikke af *Helved*; II 35 *Madam (men)* > *Madame (n)*: MO1 ÷, MO2 udførligt om *Madame* > *Frue* i datiden; DO XIII 732: forfranskningen skal kompensere ordets deklassering netop o. 1850; I 38 *Himmerig*: MO: forkortes hyppigt i tale og skrift; DO VIII 132: *-rige* højere stil; andetsteds i eventyrene kan findes *-rige* > *-rig*; I 146 *hundred*, III 64 *tusind*: MO *-de/-d*; tendens til *-de*, men IV 50 atter *-d*. V 169 *Hundesteil krO* > *Hundesteile A*: DO VIII 678: nu *lidet* brugeligt. - II 81 *Sverrige*, II 121 *Frankerige*: MO *-rige* s. v. *Svensk, Fransk*; variabelt II 236; III 69 *Omqvæede*: MO *-d*.

83

Åbning, lukning

V 20 *Immer* > *Emmer*: *Immer* fynsk, se DO IX 163 m. henv.; I 49 *Pioner* > *Pioner D*: MO ÷, DO XVII 210 *ile/æ*; II 61 *Øienforblindelse* > *æ* > *e* > *i*: MO kun *-i-*, DO XXVII 1545: *-æ-* almindeligere end *-i-*; II 70 *knipsede* > *knepsede*: MO *knipse* se *kneppe*, HR *knepsede*, DO *knepsede* nu sj.; I 42 *Kunst* > *Konst D*; HR *Kunst*; MO's fortæller udførligt om det bevidst gammeldags, antityske valg af *Konst*, i øvrigt gammelt stridspunkt, se DSH V s.v. *kunst*. - II 87 *Saallerne* > *Saalerne*: rettelse af dagligsprog; I 93 *slængrede* > *slingrede* allerede **B**; *slængrede* synes isoleret; V 145 *Spædelys O* > *Spiddelys A*: DO XXI 203 *Spiddelys* med 7 sideformer, hvoraf denne ifl. Dyrlund er kbh. almueudtale.

Runding, afrunding

II 75 *Iver* > *Yver*: MO henviser fra *luer*, som er bl.a. fynsk dialekt; I 144 *Zephir*: MO *Zephyr*; II 37 *Sirenerne* > *Syrenerne D*, IV 58 (jf. IV 251) *Sirene OO2* > *Syren A*; MO ÷, DO XXIII 15 varianter bl.a. fra Andersen; I 198 *baltrede* > *boltrede*: MO *baltrede*: daglig tale, se *boltrede*, DO I 1089 aflydsforhold; se app.; II 126 *Poppegøien* > *Papegøien*: MO henviser fra *Poppe-*. - II 111 *voxe* > *væxe D*: ifl. DO XXVII 728 allerede af Moth og igen af Levin betegnet som svindende, altså et stærkt eksempel på **D**'s overkorrekte rettelser.

Vokallængde

IV 58 har flere plantenaavne med særformer i **O**. *Gjeddeblad* er i DO VI 736 belagt flere gange, *Klasse* derimod kun fra 1726, men tilfældigt iagttaget i orig. trykket af J. P. Jacobsens Mogens (Saml. Værker III 1927 s. 319, 2 gg.), ganske vist mod ms. og bogudg., men dog vel med en kortvokalisk tradition, som DO betegner som gidgs. Uden forb. m. vokallængde, ubelagt i DO, men med mange gamle sidestykker, er *Lillieconvalle* sst. **O** (> *Geddeblad, Klase, Lillieconval A*).

Fremmedord

II 189 *Volonteur* > *Volontairer D*: DO XXVII 432 *-ai-* ældre, jf. ... om ældre stavemåder indført i sene udgaver; II 303 *Contoir* > *Contor*: MO *Contor*; IV 19 *Altar* kun **O**.

Normen var imidlertid dengang mindre fast end nu. Man skal derfor ikke uden videre lægge for meget i de enkelte eksempler. En ændring eller ændringstendens behøver ikke absolut at dække en realitet i 84 udtalen. Dels har der været vaklende skrift- og udtalenorm i en række ord, dels kan ord simpelthen af sætterne være tilnærmet en skriftnorm. Anne Duekilde nævner som sandsynlige eksempler herpå eliminerings af ord som *taknemlig*, *Seirsglæde*, *Helved*, *Omqvæde*, *Immer*, *Saallerne*, *slængrede*, *Iver*, *baltrede*.

Konsonantisme

Klusil > spirant

I 77 *Knoklerne* > *Knoglerne*: vaklen, se fx I 176, men *-g-* i D; MO har *-g-*, også *-kk-*; HR *Knokkel*, *Knokler*; DO X 865 gi. dobbeltform m.fl. forklaringer; II 120 *kiggede* > *kigede* eller omvendt, fx II 138: *keget m*, *kiget AB*, *kigget B2C*, *kiget D*. MO *kige*, daglig tale *kikke*. Først sent har *kigge* opnået accept og *kigelkeg* betegnelsen forældet; II 81 *Kridt* > *Krid*: mærkelig gammeldags **D**-form, men MO har *Kridt* som sideform, i MO2 m. henv. til udtalen, mens HR har *Krid* med tilføjelse, at det udtales *Kridt*; II 205 *Knebelen* > *Knevlen D* og HR, II 239 *Kjæbe* > *Kjæve C*: MO henviser *-b-* > *-v-*, DO omvendt, SG 1870 har *-b-*, 1872 *-v-* med bemærkning herom i forordet. II 278 *Ukrudt O* > *Ukrud A*: MO kun *Ukrud*, SGr kun *Ukrudt*, der ifl. DO XXV 1020 er »først fra slutn. af 19. aarh. alm. raadende i skriftspr.«, dog med ældre belæg end dette. I 157 *Persille m* > *Petersille A*, II 163 *Petersillie* > *Persille D* (= MO).

Spirant indføjjet

II 289 *kun et Barn O*, *et Barn kuns AC* (= **m**), *et Barn kun D*, ret sent belæg for den gamle sideform; II 240 *mens* > *medens*: MO *mens* sjældent udenfor vers, se *imedens*; SGr begge; III 63 *Storkemo'er* > *Storkemoder*: anderledes III 193, kompliceret V 136, ender gerne med *-moder D*; III 123 *-fjer* > *-fjeder D*: MO *Fiæder*, SGr begge, DO *Fjeder* som hovedsted, MO *Fiær* dagligt, *Fær* almuesprog; II 112 *Raastuen* (> *Raadstuen*) måske fynsk form, se app.; utvivlsomt fynsk er derimod 131 *den skal ligge døe m*, og V 50 *Kornmoen KO*, alle tre med *d* allerede i **A**.

Andre eksempler

I 172 (hviskede og) *tviskede* (> *tiskede D*): DO ÷, men *tv-* findes dog i 5 tryk samt i 2 mss. til IV 143; II 84 *Ellepigen* > *Elverpigen D*, indsat i teksten med støtte i **m**: MO *-lv-* > *-ll-*; II 86 *anderledens* (> *anderledes B*), rettet i teksten med støtte i **m**, men svarer nok til sætterens sprog; DO har kun to exx. på *-ns*, begge fra Kierkegaard; II 175 *Banken O* > 85 *Bakken*: normaliserende, MO dog begge; II 198 *Skraalhans* (> *Skraalhals A2*): DO ÷, måske en tilfældighed; II 198 *komik* > *komisk D*: DO X 1076 benytter efter Brix *komik* bl.a. belæg for denne gallicisme; II 205, IV 164, IV 233 *Confirmand/-t*, se app.: gammel vaklen, MO *-t* med lang kommentar om at *-d* er etymologisk korrekt, men *-t* analogisk efter andre ord på *-ant*; der kan ses bort fra den teologiske diskussion, om den pågældende bekræfter eller bekræftes (*-t* eller *-d*); II 264 *svindel* (> *svimmel D*); MO ÷, DO begge adskilt; II 298 *Tyltebær* (> *Tyttebær D*): MO ÷, DO mange exx.; II 300 *Livfuldt* (> *Livfuld D*): DO , men DO XII 1047 *et Livsfuldt* (HCA); II 310 *Mansket-*: = MO, men *Mansjets- m*, *Manskjets-O*; III 188 *Boeslods-* (> *Boelslods- D*): MO s.v. 2. *Bo*, DO II 1066; med anden betydning DO II 964 *Bolslod*; IV 152 *dyndvaad* > *dyngvaad A2* (og 221 allerede **A**): DO begge adskilt, MO kun *dyngvaad*. IV 102 *stift* > *stivt*, men II 67 *gibt* > *gift*; *stivt* og *gift* svarer til MO's exx. V 64 *bladre O* > *blade A*. V 155 *Vindelbroer grO* > *Vindebroer A*: DO XXVI 1673 ænyd., citaterne viser afvikling og korrektion i 19. årh.

Hovedindtrykket af de lydligt relevante staveændringer bliver en naturlig normalisering og modernisering, med en modstrøm i nogle af D's gammeldags rettelser som *vaxe*, *Konst*, *Krid*. Den molbechske norm, styrket af MO2 1859, har antagelig spillet en rolle.

Kompositionsfuge (også udenfor substantiverne)

I 35 *Spanderemme*: MO1 ÷, MO2 -dr-; 143 *Hvalrosse-Fangere*: MO1 ÷, MO2 *Hvalrostænder*; 176 *Billedebøgerne*: MO -db- (= C); II 263 *Vedbende-Grønt*: MO og DO sideform *Vedbende*, men -d- i komposita; 134 *Valnødtræer*: se app., MO *Valnødtn*; V 33 *Bladeluus*: MO -til-. - II 179 *øieblikkelig* (= HR) > *øiebliklig D* (= MO); II 201 *mørkeblaa* (= MO) > *mørkblaa D*; II 222 *sorte-*: se app., MO *sorte-* trods citat fra *Oehenschläger* med *sort-*.

e-tilføjelse

I 41 *Sengklæderne*: MO *rettere -gek-*; 127 *Vildrede*: MO -der-; II 65 *Sovkammeret*: MO -vek-; III 98 *Blegmandens*: MO -gm-/gem-; 144 *Spækbræt*: MO *Spekkebræt*; 188 *hundredviis* = MO; IV 58 *Nøkrosen*: MO *en Nøk*, endnu hovedform i DO; 79 *Spiiskammer*: MO *Spisekammer*, udtales *Spiiskammer*; 175 *Dødningshoveder* = MO. - III 152 *firaars*: MO *fireaarig*, men andre ord med *fiir-*; IV 207 *Borgstue*: kun **kO**.

86

s-bortfald

I 105 *Blodsdraaber* (grundbetydning) = MO, der især angiver overført betydning, ellers: en *Draabe Blod*; HR -dd-; II 324 *Spanskrørs-Stokken*: -r-S- ved lineskifte, kun i C; III 107 *Skibsbyggeren*: MO *Skibbygger* men *Skibs-Bygmester*, se DO; III 184 *Kammerats-Tiden*; IV 221 *Tobaksspinder*(skilte) = MO. - II 61 *safransgule*; III 155 *tillidsvækkende*; HR og RO -dv-, men DO har -dsv- som hovedform trods tvetydigheden -d-sv- og iøvrigt »bog« ved ordet. IV 54 *glædesløst*: MO -el-. Den svenske sætter må nok tage ansvaret for III 153 *tröstelös* (MO *trøst(es)løs*).

s-tilføjelse

I 187 *Ildlue*: MO -ds-; III 181 *Jesubarnet*, III 191 *Christiansand*, begge med karakter af tilfældigheder.

Andet bortfald

II 25 *Øienhuler* (*Øienhuller BC*, *Øiehuler D*): MO *Øie-*, MO2 desuden belæg for *Øien-*; 58 *Evigtgrønt*: MO ÷, men har *Singrøn*; 199 *Fædreneland*: MO både *Fædre-* og *Fædrene-*; III 130 *Ulykkensjugl*: MO1 ÷, MO2 -es-; V 37 *Skriverbog* = MO, se app. og DO XIX 910 med citat fra V 46, der aldrig har haft -r-. - II 15 *rundten om* > *rundt om* = MO.

Anden tilføjelse

II 21 *Ørelyd* > *Ørenlyd* = MO. - I 143 *vidløftig* > *vidtløftig* = MO; II 70 *alfor* (DO I 485) > *altfor* (= MO); IV 130 *blankpolerede* > *blankt-*: MD III 194.

Sammenskrivning > særskrivning

I 65 *Kongenshave*; II 241 *mit Livshistorie* (men II 228 *Jægerhornetstoner* i alle tryk, V 58 *den Snilletsbaarne*, omtalt AJ 179); II 273 *Kjøgeby*; III 41 *Barndomstid*; 94 *Fordumstid* > *fordums Tid*: DO V 337; - III 68 *sit Legemsskikkebe* > *sit Legems Skikkelse*, AJ 173; 172 *Gudshuus*; II 46 *Smaa-Muus* > *smaa Muus*; III 172 *halvopløste* > *halvt opløste*. Jf. hertil II 320 *Efteraarsdage A* > *Efteraarets Dage D*, lidt højere stillag, IV 279 og 24732 **O** > **A**.

Særskrivning > sammenskrivning

II 132 *Diamants Ringe* > -tr-; 208 *Fløiels Klæde* > -s-K-; 251 *et Skjønheds Hele* > -s-H-; 289 *Forlovelses Dagene* > -s-D- > -sd- (= **O** m.fl. exx. i 87 samme historie); 321 *luftigt let*: se app.; jf. II 94 *den Porcellains Skorsteensfeier* > *Porcellains-Skorsteensfeieren D*, AJ 97.

En del af disse komposita er faste ord i sproget, og rettelserne repræsenterer stort set en jævn normativ tendens. De rettede sammenskrivninger virker delvis meget afstikkende og er gennemgående blevet rettet hurtigt. De rettede særskrivninger, især de materialeangivende af typen *Fløiels Klæde*, virker ikke specifikke, blot i almindelighed gammeldags, og rettelserne bidrager til belysning af deres forældelse. Beslægtede fænomener med kompositionsled/afledning foran hovedordet ses I 1529, II 523; se AJ 171ff om sammensætninger.

Substantiver (hertil DSH II 204fog IV 88f, AJ 168f)

Genusvexel

et > en

II 143 *Carnap*: MO en; II 23 *Kluk*: MO et; II 311 *Collats*: MO ÷; I 23 *Tornister*: MO1 ÷, MO2 en, HR en, et, DO: nu sjældnere en, RO nu alm. et; III 80 *Væde*: MO en, DO kun en; IV 77 *Rusk*: MO en, HR et, DO nu alm. et.

en > et

II 159 *Afkom*: MO en, skønt i DO I 197 har langt ældre neutrumsbelæg, HR et; IV 125 og II 319 (**A > O**) *Besvar* = DO II 486 cit. i neutrum, MO et, DO en, et, MD II 67; III 95, IV 177 *Hastværk*: MO et, DO VII 933 sj. en, Andersen-citat; III 151: *Hib*: MO ÷; IV 250 *Løg O*: se DO XIII 559 om vaklen, MO kun et; III 70 *Minaret*: MO ÷, DO XIV 77 et, Andersen-citat; I 56 *Sneefnug*, II 52 *Sneeflok*: MO et *Fnug*, en *Flokke*, en *Flok*; DO IV 1210 viser *Flok* som vigende bogsprog i datiden; V 249 en ... *Sneefnok O > et ... Sneefnug A*; I 132 *Skum*: MO et; III 69 *Vildskab*: HR en, MO et, DO nu 1. br.; I 53, I 133, II 83, III 14, IV 13 etc. en *Slags > et Slags*, også foran et andet ord, selvom dette er fælleskøn, fx I 117, II 133, 134, 192: MO et, men henviser til en i ældre og i talt sprog; DO XX 314: følger ofte artsbetegnelsens genus, især gidgs., et »nu noget sjældnere i rigsspr.«; DSH III 205: vaklende c. 88 1870; AJ 168: vaklen foran fælleskønsord, næsten kun et foran neutrumsord; MD II 66f: genus i sig selv vaklende, yderligere usikkert pga. flg. substantiv; I 98 *istedetfor > istedenfor D*, jf. rettelser af *ingensteds*, *nogensteds* III 144, 175: MO i *Stedet for*, bib. og dagl. -n; MO2 s.v. *Kiøbsted*: en > et *Sted*; MO2: »sædvanlig« *ingensteds*, *nogensteds*; DO XXI 1083: *istedenfor* især gidgs. - Om II 79ff *Fiirbeen* se AJ 168: de samtidige udg.s en r.t. et i SS 2, men ikke konsekvent.

Den bagkloge finder nogen grund til undren over dette materiale. Det indeholder både moderniseringer, århundredgamle »bløde punkter« som *Slags* og *istedenfor*, og former der virker som tilbageskroning af originaludgavernes og vor tids fælles norm.

Hertil genusvexel ved andre ordklasser

frisk/t, *værd/t*, *fremmed/t* brydes, men aldrig -t i de ældste udgaver; MO *frisk/t*, *fremmed/t* (efter nogle: *fremmet*), uvis overfor *værdt*; HR uændret i neutr.; -t-formerne er ikke i Grundtvigs ordbøger, men belagt i DO, *fremmedt* »sjælden«.

Ved talord: I 153 *hver tusinde Aar > hvert C*; III 143 *een og tyve Aar > eet* (= IV 72); IV 150 *for en hundrede Aar siden > et*, skønt en snarere angiver omtrentlighed end genus; ændringerne sker i **C**. Se MD II 390: kongruensbøjning nu opgivet.

den > det i konstruktion med *Barn*: II 164, 174, 288; *den > det*, pronominalt > upersonligt I 32, omvendt I 33.

Kasus

Gruppegenitiv

II 22 *imod Keiserens af China > imod Keiseren af Chinas* (jf. s. 67): cit. MD II 214: »gængs, hvor leddet indgår i navne, titler og andre faste forbindelser«, se også AJ 169; III 140, 141 *Philemon og Bauds Hytte*: *Philemons o* og **C**, *Philemon OrA* og **D**, cit. som fast forbindelse MD II 212 (uden brug af varianterne og med den korrekte form *Baucis's*); IV 61 *den folkelige Drot, Borgers og Bondes Ven > Borger O* og **C**. Se AJ 169 med exx. udenfor eventyrene.

Genitiv i øvrigt

AJ 169 definitiv genitiv med et ex. på vaklen, MD II 238. II 236 *Onsdag Middag > Onsdags C*; III 38 *Wartburg Sangerkreds > Wartburgs B*. - II 315 *til Laans (i Laan m, til Laan O)*: således **A-D**, MO, DO; se MD II 205. - II 88 *Hud ... som en Beenrads > Beenrad B2*.

89

Kasusændring i pronominer

II 312 *vor Herre faaer ikke Mange, som ham > han D*; IV 102 *som ham der > han der B og D*; IV 153 *Du venter gode Venner, bedre end mig > jeg D*; IV 208 *Nu skulle vi have de, som agere > dem C*. Man afholder sig helst fra at dømme om disse prekære varianter, hvorom se MD II 242 ff, men undrer sig ikke over at finde **D** på den (over) korrekte side.

Numemsmorfem

Til r-bøjning

I 71, II 75 *-knoppe*: MO *-knopper*; III 99 *Aaknappe* (dog uændret I 54): DO I 27 »(kun?) hos HCAnd.«; II 24 *Guldqvaste*: MO *-e*, som ifl. DO XI 909 nu kun er dial., mens *-er* er belagt fra 18. årh.; II 209 *Gjerdestavene*: MO *Stav(e)* bruges mest i pl. *Staver*, MO1 (og HR) men ikke MO2 har *Gierdestaver*, begge har *Gierdestage*, *-stave* til (ris)gærder; III 122 *Oldinge*: MO1 *-e*, MO2 og HR *-er* og *-e*, RO *-e*, MD II 105: *-e*, mod den alm. tendens i sproget til *-er* (hertil svarer *-er > -e*-tendensen i materialet DO XV 415). - Dette og det nærmestfølgende materiale repræsenterer jævnt hen en modernisering.

Fra r-bøjning

I 92, I 95 *Menneskerne*, se app.; II 21, II 115 *Nattergalen* MO *-e*.

-e tilføjet

II 257 *Toug*: MO *Toug, Touge*; II 147 *Trompeter > -re C*, nu indført i teksten med støtte i **r**: MO ikke angivet pl., HR *-e*.

-e bortfaldet

I 55 *Fiske*: **MO** begge; II 37 *Fjere*, 38 *Fjedre > Fjere > Fjer*, II 233 s.d.: MO se ovf., DO IV 1067; II 36 *Sneeflokke > -fnokke > -fnug* (MO) o.fl.st. (V 29 *-fnokkene r > -flokke A > -flokke B*, måske for at hindre forvexling med *flok* = skare, også hos SGr); II 21 *Stene*: MO begge med visse semantiske forskelle; II 268 *Springvande*: MO uden pl.; om vaklen i IV 121 ff *Gletscher* se app.

Dualis

MO har *Øren*, sj. *Ører*, og *Øine*, (mest ældre) *Øien*, RO har *Øren* som 90 næsten forældet. Andersens spontane pl. har sikkert været *Ører*, *Øine*. I 104 og IV 51 sg. > moderne pl., II 96 *Ører > Øren A2*, II 148 *Ører > Øren C > Ører D*, men II 234 *Ører > Øren D*.

Diverse

II 144 *Bekjendtere > Bekjendte* (således HR): DO II 209 om vaklen i begge tal; II 260 *Dramaer > Dramer*: se MD II 114; II 319 *to eller fire Mænd A > Mand O*, modsat IV 99; III 22 *guldgule krøllede Haar > -t, -t Haar*: se MO om *Haaret* som betegnelse for hovedhår, DSH III 203; II 288 *Kjøbsteder > -stæder*: MO begge, men 259 fejlagtigt *Stæder > Steder* (= byer). Et par exx. på vaklen mellem synkoperet og ikke synkoperet form findes: II 212 *Væsner* (cf V 72), 299 *Verdner*. Et fremmed morfem er fordansket V 132 *Tableaux k-o > Tableauer A*.

Numerusvexel

Det må forekomme uforholdsmæssigt at gengive og kommentere alle eksempler, især da de fleste skal ses i deres kontekst og i øvrigt må antages indført af forf.s hjælpere eller ved tilfældigheder under sætningen. Der henvises til stederne og knyttes et stikord til, hvor den stedfundne ændring med rimelighed kan karakteriseres stilistisk eller logisk. Ofte gælder rettelsen kun en eller et par udgaver, ikke alle senere.

Singularis til pluralis

I 289 *Pose ... Boghvedegryn ... den > dem*; 10813 fejlrettelse; 17715 **O** > **A**; II 441; 4729; 6528 se nedenfor pl. > sg. under I 7122, ligeledes 8430 *bytte Ring > Ringe* (attraheret af *Støvler*, DO XVI 1076 i pl.), IV 16030 og V 17414; 9119; 1613 *Øie > Øine*: jævnere stillag; 29015; 2972; III 14913; 141 *alt Aandens Dygtige > flere af Aandens Dygtige*: konkretisering; 14120 *Muur > Mure* lgl.; 16513 *Fingeren > Fingrene*: konkret (og = kr); 19736 lgl.; IV 994; V 4521 *sit forgyldte Taamspiir > sine*: saglig rettelse, da talen er om Holsteinborg; 17214 logisk; 17418 distributiv singularis.

Pluralis > singularis

I 2617 fejl; 3015 fejlrettelse; 7122 *Ædderkopper med Sølvkroner > Sølvkrone*: MD II 158: pl. talesprogsfjernere og sjældnere, flere Andersen-exx., jf. 799 og sg. > pl. under II 6528; 7826 korrektere; 12930 egnet til overvejelse; 14819 punktuelt mere logisk, men ud fra det flg. urigtigt; 91 17513; 1778 galt; II 155; 2019 pedantisk; 2818; 3433 *lagde gode Æg > godt A*: indført i teksten, DO XIII 347 »lægger flittigt« (forsåvidt altså ingen numerusvexel); 5012 abstrakt; 17523; 23610 og 23714 **O** > distributiv singularis **A**; 26429 fejlrettelse; 3159 se app.; 32018 i *Tanker/Tanke/Tanken*, se app.; III 559 *ingen Baand > intet Baand* skriftsprogligt, jf. 9822; III 15334 og 15440; IV 11717 forbedring; 20622 abstrakt; V 16120 *hver af Smaafiskene ... de > den*. - Hertil specielle, kendte steder som I 244/2911; 8018; 18520, samt II 35 og 151 *alletider > altid D* (DO I 407 uden karakteristik udover »nu 1. br.«).

Bestemthed: epentese og synkope

En række ord, der ved bestemthedsbøjning har mistet ultimas -e-, får det tilføjet i senere oplag, men ofte med noget modstridende eksempler i samme tryk. MO belyser ikke usus, og det er næppe umagen værd at undersøge DO's belæg. Se MD II 162. Exx.: I 73 *Theatret*, II 44 *Frøknerne*, 127 *Orglet*, III 99 *Klostret*, 126 *Djævlen*, 131 *Englen*, 125 *Altret*, IV 61 *Fingren*, 168 *Meislen*, 103 *Kamret*. Men også den modsatte ændringstype, synkope af trestavelserformer, træffes, undertiden med de samme ord, således I 41 o.m.fl.st. *Kammeret*, 68 *Himmelen* (MO begge former), 81 *Sabelen* (cf. 82), 95 *-kuppelen*, 100 *Kjedelen*, II 88 *Fingeren*, 273 *Fruentimmeret*, III 28 *Seddelen*, 66 *Manoeuveren*, 111 *Stakkelen*, IV 32 *Æselet O* > *Eslet A*.

Bestemthedsvexel

Artikel føjet til nøgen form eller omvendt

II 123 *boet i en Æske*, hvor *en* er udskudt med støtte i **O**. II 2034 *mistet Couleur > mistet sin Couleur*, hvorved det kollokviale enhedstryk forsvinder, lgl. II 13618 og V 15411 **O** > **A**; 6928 *Spitsberg > Spitsbergen*; se MD II 192 om tyskheder, der dog har en anden karakter; 9529 *gamle Chineser* = 9627 cf 9726, der er fortællerens sprog, se ovenfor s. 67 og MD II 358 samt *Dagbøger* 26.3.73 (X 51): *Imorges lod gamle Arveprindsesse atter høre til mig*. Videre: 2883 *sad ... i Kreds > i en Kreds*; III 18 *Jødeland*: se DO IX 1014; 3417; 1254; 14315; 14516; IV 334; 23014 jf. DO XXVII 1241; 2473; V 21135 *Ugedag > Ugedagen* (i SS 2), moderniserende, se AJ 183. Omvendt, men også moderniserende, tab af artikel: II 336 se MD II 170; 12215; III 13429; 15237; IV 217; V 36 **O** > **A**.

92

Bestemt > ubestemt

I 2426 *Hunden med Øinene > Øine D*: analogt med de flg. hunde, men *Øinene* har været omtalt før, modsat 2635 *Sølvpenge > Sølvpengene D*; 731 mere »korrekt«; 13637 pedantisk, jf. II 20010; 17024 lgl.; 13438 bort fra bekendthedskvaliteten af det hidtil uomtalte; 18339 *end den Rose > enden Rose: A2*, der i dette eventyr har autoritet; men er *den Rose* for talesprogligt, eller er der distraktion fra *end?*; II 20; *lidt af Levningerne > lidt Levninger*; 6614 jf. 6710 og app. samt MD II 169 om propriumsagtig ubestemt form; 8029; 8934 hvorom ovenfor ...; 3051 se app., den ubestemte form fra r er vel den bedre; IV 2226 *til Hjerte(t)*, se AJ 181; 19221.

Ubestemt > bestemt

I 9814; 16810 pedantisk, se linie 9; II 11936 se MD II 168; 1752; III 15815; 15539; 16030; IV 7725 det almene > det specielle, bekendte; V 7626 nok ægte; 15713 *en heel Vise > den hele Vise*, idet visen er ældre end sammenhængen; 1624.

Uden at være stort viser materialet tydelige tendenser bort fra den i en vis forstand ulogiske, talesprogligt fortrolige bekendthedsform til den mere skriftsproglige ubestemte. Ændringerne i modsat retning har i ringere grad stilistisk karakter. Materialet meddeles med samme forbehold som under numerusvexel.

Verber

MORFOLOGI

Præsens: numerusbøjning

Der henvises til foregående afsnit om de forskellige udgavers holdning til dette ærværdige problem. Det samlede materiale kan næppe sættes på formel; en korrekthedstendens og en talesprogstendens synes at konkurrere. Eksemplerne er kun få af mange; de tilsigter at vise forskellige syntaktiske typer, og af deres sene form er almindeligvis kun verbet udskrevet. Det skal gentages, at den sene af de to anførte former ikke altid findes i alle følgende udgaver. Se AJ 245 ff.

93

Singularis > pluralis

I 133 *de vil brænde > ville*; 148 *nu skal vi ... Der skal vi > skal ... skulle*; II 171 *har vi > have vi*; III 53 *den skal vi høre > skulle*; 56 *Magt har de > have*; IV 107 *gjør vi ikke ..., saa gaae vi > gjøre ... gaae*, se app.; 108 *nu kommer snart Nabohønsene > komme (= r)*; 227 *Under Tagskjægget var Huller > vare*; V 168 *I grubliserer > I grublisere*.

Pluralis > singularis

I 23 *der brænde over hundrede Lamper > brænder*; II 114 *See I ikke > Seer*; III 80 *Havets Bølger gjøre ... runde > gjør*, se app.; 91 *Paaskjønne faae Ingen af os > faaer*, jf. IV 80 *Ingen kjende det > kjender*; 172 *paa de fleste mangle Taarnet > mangler D*, sen rettelse af fejl suggereret af *fleste*; 189 *der ere gode Mennesker > er*; IV 189 *Her ere Flasker > er*; V 31 *Først komme Spurvenes Flok > kommer*, pluralis ad sensum.

Hertil imperativen II 37 *Dræber > Dræb D*; netop i sammenhængen har det høje stillag fået og i adskillige tryk hævdet sin plads. MD III 34 har kun bibelske belæg.

Præteritum: numerusbøjning

Singularis > pluralis

I 91 *toge ... og steeg > toge ... og stege*; II 43 *Nu kom to Tjenere ... og bar > kom ... og bare*; 218 *der løb nu Menneskene om og skjød > der løb ... og skøde*; 231 *de skar > de skare*; 246 *her stod alle Materialer > stode*; 248 *aad > aade (= r)*; III 14 *Disse Tanker var det > vare*; 124 [pl.], *som nu løste sig og foer hen > fore*.

Pluralis > singularis

I 30 *der vare ... to Mænd > var*; 41 *Prindsesser vare der nok af > var*; 92 *der løde ... Kanonskud > lød*; 94 *foran Porten stode høie Palmetræer > stod*; III 169 *Nogen kunne > kan*; 189 *at der ogsaa ere gode Mennesker > er*; V 155 *stode der yndige Ting > stod yndige Ting*, se app. Hertil en særdeles omhyggelig tilføjelse af verbum: III 67 *Hynder bleve lagte ... og tørt Brænde > ... Brænde blev lagt A2*; der må ikke være mistanke om, at sg. *Brænde* har vb. i pl.; IV 52 *Uhumskheder fløde > flød (= OO2)*.

94

Præteritum: morfemvariant

II 68 *basked > baskede B*: indført i teksten med støtte i **m**; *basked* er antagelig ren fejl, thi fakultativt præteritum på *-ed* kan måske findes andetsteds i eventyrene, men er ikke genstand for variantdannelse undtagen, karakteristisk nok, i den rytmiske prosa V 35 o.fl.st. og dér kun i **O**; jf MD III 17.

I 137 *spurgte hvad det betød > betydede*: MO ÷, se DO II 554; *betød* er fra c. 1800 og rettelsen nærmest tilbagegående.

II 28 *gjorte > gjorde A3*: man har det indtryk, at Andersen havde lært skoleforbudet mod *gjordt* lidt for godt, så han foruden *gjort* skriver *gjorte*; fejlen er hyppig, lige fra tidlig tid og indtil sene manuskripter, fx I 199, III 26 (**O**), men næsten altid udrenset. DO VII 500 har belæg fra Holberg og Brorson.

II 207 *grinede kaO > grinte A-D*: MO1 *-ede*, MO2 *-ede, -te*, sj. *green*. MD III 20 oplyser, at hvor de konkurrerende morfemer ikke er i ligevægt, har *-te* et særfelt i poetisk sprog og foretrækkes i rigsmål på jysk substrat og ikke sjældent i (ældre) københavnsk.

II 85 *hedte > hed D (hede m)*, 125 *hede > hed B*, 151 *hedte > hed B*: MO både *hed* og *hedte*; Levin betegner *hed* som vigende og talesprogligt (DO VII 1008).

I 49 *hilsede > hilste*, se app. og II 33: MO *hilsede*, men i nyere tid som bekendt overvægt for *-te*.

II 48 *hug > huggede*: MO *huggede*, i talen ofte *hug*; jf. part. *hugne > huggede* II 42; begge eksempler peger mod den nu faste svage bøjning, der har sejret ved analogi.

II 50 *kildede > kildrede* (som HR), 135 *killer > kildrer C*: MO: *kilde* alm. i fysisk betydning, DO har *kilde* som opslagsord.

III 68 *nænte > nænnede C*: MO *-ede*, også *-te*, HR begge.

IV 35 *de ... røge O > røgte*: MO *røgte* mindre rigtigt (**m** har ubøjet *røg*).

III 78 *satte sig > sad sig A2C, D* har atter *satte sig*: overraskende, selv hvis *sad* opfattes som stavefejl for *sat*.

III 16 *skar > skjar A4*: MO ÷, DSH.

I 68 o.fl.st. *smilede > smilte B*. MO begge former, MD III 20.

II 188 *svarte > svarede C*: MO begge former.

I 180 o.fl.st. *voxede > voxte* (omvendt III 39): MO1 *-ede*, MO2 begge; denne vaklen nu gldgs.

Enkelte af disse belæg modificerer hovedindtrykket af gamle formers og særformers vigen. AJ 245 har eksempler udenfor eventyrene på gamle stærke former som *brang, brak, smak*.

95

Participium: numerusbøjning

Et af udtrykkene for en normativ ikke-moderniserende indflydelse i textoverleveringens forløb er, at efter pluralt subjekt + *være* indføjes ofte pluralt participium til forskellig tid. DSH III 209 stiller (ganske vist i omtalen af genus) konservative sprogfolk som Molbech og Heiberg overfor rigsmålstendenser til neutrums-t i alle former. Konservatismen ses i vort apparat, der indfører former som I 73 *gaaede*, 176 *voxede fast*, II 222 *tagne*, III 16 *reiste*, 181 *vaskede ... og tørret (> tørrede)*, 195 *overskaarne*; herimod V 186 *Børn vare spredte om > spredt*. Med pluralismorfemvariant: V 14 *vare ladede (O 1840) > ladte (A 1868)*: MO »ogsaa ladte«.

Efter pl. + *blive* fx. III 125 *blev tømmt > bleve tømte D*.

Efter *faae* er noteret IV 145 *at faae disse satte > sat A2* .

Også i andre funktioner end infinit verbal er der overvægt for sg. > pl.: I 58 *med Vinger trykket > trykkede*; II 41 *havde Jordbær trukket paa Straa > trukne*; III 46 appos. *lagt > lagte*; 194 *Vildænderne fløi forskrækket op > forskrækkede*; men IV 54 *som baarne af Tanken > baaret (= OO2)* , jf. 5435.

Participium: genusbøjning

Som ved numerus sker der ofte en konservativ differentiering af participiums neutrumsform på -t som normalform til -n/-t alt efter genus. Efter fælleskøns-subjekt + *være* er der vaklen, men **D** ender gerne med -n-morfem, fx.: I 59 *den ... var nu bleven opvarmet overfor saa forskrækket var hun blevet*, begge -n **A2** , -t **BC**, -n **D**; 62 *en Marmorsøile, som var faldet om*; 93 *den lille Havfrue [var] kommet til*; 141 *skulde Synden være kommen*; II 16 *en Klump Jord, der var faldet*, jf. II 151, 245, V 130; II 74 *han var frosset ihjel*; 246 *Moppen var død ... og begravet*, jf. III 196, IV 66; IV 33 *jaget O > jagen*; IV 147 *fanget var den AC, medfangen A2* , her med betydningsnuance ihvertfald i vore øren.

Efter *blive* fx.: I 91 *blev Himlen overtrukket*; 155 *Han blev saa nydeligt modtaget*, jf. II 28; III 63 *blev sat ... fundet ... fik ... > funden*; V 16 *Humeur ... blevet ... , ... han ... bleven > 2 X bleven B*, men 2 X *blevet OO2* ; 41 *blev han skaaret > skaaren*.

Endvidere: II 224 *han, baaret > baaren*; III 56 *Den nye Abc laae endnu kun skrevet > skreven*; IV 188 *en halv udsprunget Tulipan > udsprungen*.

96

Participium: morfemvariant etc. (også adjektivisk), alfabetisk

Dette materiale har overvejende moderniserende tendens.

II 267 *havde bedt > bedet D (=r)*: MO *bedet*, DO II 37: især højtideligt, HR *bedet* og *bedt*.

II 277 *Grenen blev brækket af > brukken D(!)*: MO: høres i daglig tale. II 249 *som ... var budt ØI > buden*: MO1 *budet*, MO2 *budet* (og *budt*); 298 og 324 *indbudt > indbuden/t*, jf. IV 207.

II 193 *et gammelt forfaldet Dueslag > forfaldent*: DO IV 427: *forfaldet* som adj. i neutrum, med et andet Andersen-eksempel; *forfalden* er det emanciperede adjektiv med -nt i neutrum.

III 197 *forgylde Raa > forgyldt*: MO *forgylde*, DO V 501 *forgylde(n)* som selvstændigt poetisk ord og 499 *forgylde* m. part. -dt; *forgylde* er en kontamination af *disse*.

II 67 *var bleven givt > gift C (= m)*: MO ÷.

IV 122 *kaldet paa > kaldt paa*: MO: »kaldte og kaldt er den [MO2 tilføjer: nu] i Talen allene brugelige Form« (dvs. overfor *kaldede, kaldet*).

II 63 *et Glas lunket Vand > lunkent*: MO *lunkent*, DO XIII 10351 *lunket* fynsk. Forholdet minder om *for gyldent*.

IV 66 *hun er overanstrænget > overanstrengt*; MO -gt, DO XV 1382 et andet Andersen-exempel med -get.

II 241 *med paakaldt Pen > paaholden*: MO *paaholden (paaholdt)*, DO XVI 297 nu især *paaholden*; i denne betydning nu vel kun denne vending, modsat *påholden* = nærig, der har -n/-nt, i øvrigt vigende for *påholdende*.

III 193 *Kullene ... havde længe varet slukt > slukkede*: MO anfører *sluktes*, hvorfra man slutter til *slukt*, DO XX 551 ingen bemærkninger men eksempler.

II 138 *svart > svaret*: MO *svart*.

II 253 [de] *vare voxne over > voxede*: DO XXVII 37312.

II 129 *blev ... vant fra > vænnet fra*; III 36 *havde ... vænt sig til > vannet*: MO *vant*, daglig tale også *vænt*, DO XXVII alle tre samt *vendt*, jf. app. til II 129 (*vendt m*).

IV 51 *vildfaren A, vildfarende UOO2C*: DO og HR adskilte opslagsord, MO2: Usædvanligt er det passive partic. *vildfaren*.

Hertil I 56 *sjunget > sunget*, I 152 *sjunket > sunket* o.m.fl.st. MO har begge former, primært *siunget* og *sunket*.

97

ANDRE FORHOLD

Tempusvexel

Som numerus- og bestemthedsvexel er tempusvexel en stilnuance, der sjældent belyses af isolerede ord og vendinger, men må ses på stedet. Temmelig mange af eksemplerne synes at være rettede eller indløbne fejl, andre er næsten betydningsløse, atter andre pedantiske. Som de andre ændringstyper gælder den yngre form langt fra altid alle følgende tryk, da disse jo kan være sat efter det ældre tryk eller tilrettede. AJ 255 ff behandler emnet.

Præsens > præteritum

I 4321 *dandse de > dandsede de* fejl; 17520 *ville > vilde* fejl, diskuteret AJ 261, jf. II 25921, III 9719, III 11732, IV 26329, se app.; II 4236; 13212 historisk præsens forsvinder; 14535 *nu er hun død og borte i halvhundrede Aar > nu har hun været*: germanisme forsvinder, AJ 259 m.fl.exx. der forbliver; 241 *det er Midnat > var*: ikke urimeligt, da anførselstegn mangler, men *saaledes er det* i lin. 7 har ej heller anførselstegn og får ikke præteritum; 2367 og 2455 præter. indført i teksten med støtte i tekster før A; 25921 fejl, se app.; 285 *have > har (> havde D)*, *have* sandsynligst; III 13711 *kalde > kaldte*: fejl, se app. hertil og til III 14425, *kalde* er »altid«; III 155 *trænger: A* er »altids«-præsens > *trængte O*, ligeledes IV 18; V 5816-18 morsom saglig-logisk afglatning; 15121 se app. - Beslægtet V 8815 *bliver > skal blive* med forsigtig afstandtagen fra en sagoplysning.

Præteritum > præsens

I 17531 fejl; II 2712-13 *skulde ... kunde > skulle ... kunne*: fejlrettelse; 4341 dækning forsvinder; 30721 se app.; III 1583 fejl; IV 493 fejlrettelse, se app.; 2032 *de skaanede > de skaane*: præsens at foretrække ifl. app., der ikke markerer, at noten gælder det første *skaanede*; V 16328. - Hertil II 31322 *gjorde > [havde] gjort*, se app.; III 4129 [er] *skeet > skeer*, sikkert den bedre form.

Materialet er ikke stort eller værdifuldt, men viser ihvertfald, at et stiltræk som historisk præsens, så nærliggende i fortalte eventyr, er benyttet eller forsmået teksterne igennem og ikke skal efterreguleres - ganske som andre væsentlige træk i eventyrsproget. Et eksempel som V 151 *Der blæstes qROB, Der blæses A* burde nok have medført en textrettelse til **blæstes*.

Varianter ved hjælpe- og modalverber

være/have som hjælpeverbum

I 134 *aldrig havde Tiden fløiet saa hurtig > var D*; III 19 *havde ... forvildet sig derhen, krøbet op > ... var krøbet op B*; 96 *Jeg har ... gaaet ud fra > er C*; II 263 *have kommet > være kommen D*, jf. 134 *havde, De kommet > var B*, begge steder citeret MD III 142 som exx. på gammeldags brug af *have* + [blevet, og, endnu mere gammeldags, andre] intransitive participier med irreal betydning. II 303 *havde ... truffet > var ... truffen*: engangsbegivenhed, ikke durativt, derfor bedre *var*, ligeledes IV 139 *var vandret afsted efter > havde A2*, *var C*. - Omvendt II 290 *nu er det truffet saa O > nu har det truffet sig saa A*. En smuk variation forskertses III 136 i **C**, når *har udstridt* indføres i forbindelsen: *Da Solen var heelt nede, var Anne Lisbeths Sjæl heelt oppe* [disse ordspil!], *hvor der er ingen Frygt, naar den her er udstridt, og udstridt havde Anne Lisbeth*.

Infinitiv/participium efter finit

Materiale gives MD III 154, karakteriseret som gammeldags eller vulgært sprog. Noteret er I 37 *kunde være hans egen > været D*; III 24 lgl. **A4**, i sammenhængen det rimeligste, omend det korrekte *have* havde »reddet« situationen; III 93 *mindre kunde det da ikke være > været C*; IV 258 *havde kunnet see(t) sig selv, se app., seet* må vist kaldes lapsus. Efter *gide*, se MD III 67 om moderniseringer som II 210 *gad ... holdt > gad ... holde D*.

Variationer omkring at

Se AJ 250. Noteret er I 45 *og saae en stor Brændenælde staae at gjøre Pantomime > staae og B*; 48 *vilde komme at engagere hende > komme og B*, begge steder reguleringer af overkorrekt *at*. Lgl. II 285 *staae at bare dig > og D*; IV 19 *ned at glide > og* er straks mindre klar. - Hertil II 28 *ikke at finde > ikke til at finde D*; II 311 *færdigt at > færdig ved at C*, se AJ 208 under præpositioner. Jf. s. 107.

Diverse forbindelser

I 136 *var, som det skulde > skulde være D*; II 227 *hun saae fra Bogens Blade løftede sig ... Rose O > løfte sig A*; III 54 samme konstruktion **A > C**, desuden IV 97. IV 249 *lad ham fri > lad ham være fri D* er en modernisering, 259 snarere en fejl: *Meget skulde hun ikke kunne fortælle > ikke fortælle D*. - II 109 *lyst m > lyse A > lyse gjorde den ogsaa B*, se DO

99

VII 521 og MD III 69 med belæg for rettelser. - Med få liniers mellemrum findes II 144 *Gangen var med gamle Portrætter, 145 Altanen ... var med saa meget Grønt*, hvilket har forekommet **D** for uformelt, hvorfor det er rettet til *var behængt ... var bevoxet*. Se AJ 240.

Sammensætning med adverbium incl. be-

En halv snes steder har verber (især participier) ændret, mistet eller modtaget et adverbialt førsteled eller præfixet *be-*. Et par tilfælde er specifikke for **C**: II 119 *afbrændte > nedbrændte*, IV 114 *gruvækkende > gruopvækkende*; ellers tilhører de **D**'s mange reguleringer: II 139 *at frie ham fra den Smule Liv > befrie*, 306 *fremsuccede > succede*, III 81 *afvaskede den Dødes Ansigt > vaskede*, 107 *perle bestukken > perlestukken*, 166 *daaret > bedaaret*, IV 152 og 173 *sneebedaskkede > sneedaskkede*, desuden III 138 *fortalt om > talt om B*. De to sidstnævnte har vi i det flg. tillagt en stilistisk hensigt, de fleste må betegnes som harmløse og måske netop derfor ganske typiske moderniseringer.

Vaklen mellem uægte og ægte sammensætning af verber findes vist kun i participier: II 79 *ere sagte til > ere tilsagte*, 81 *to blive vist gifte bort > bortgiftede*, 134 *der var lyst op > oplyst*, alle tre **D**-rettelser af

moderniserende, måske også lidt mindre talesproglig karakter. Derimod kan urettede gamle former som II 205 *levere* af findes. Adverbiet fra uægte sammensætninger kan imidlertid tabes: II 320 *gav ham med A* > *gav ham O*, I 175 *for at polere dem (af)*, IV 200 *derpaa kittede hun Hullet (til)*, eller tilføjes: II 176 *og om Aftenen steg Maanen (op.) rund og stor*, III 155 *hyllet i A* > *hyllet ind i O*. Eksemplerne tangerer nogle af de under præpositionsbrugen nævnte, se nedenfor.

Pronominer

Tiltale, kasus, numerus

De tre tilsyneladende adskilte emner frembyder et lille antal delvis sammenfaldende eksempler. Hvor kokkepigen taler til nattegalen II 20, rettes *De* > *Du B2*, muligvis ægte og ihvertfald optaget af H. Topsøe-Jensen i Nordlundes udgave 1973; kavalernerne siger selvfølgelig *De*; hvor gærdestavene taler til hørren II 209, rettes *I* > *Du* (kun **C**). III 125 har *Du* > *De D*, men inkonsekvent.

100

Kasus i tiltale varierer usystematisk: I 64 *Din/Din lille Stakkel* > *Din/Du D*, IV 55 *Du Qvæg* > *dit C (= O)*, unægtelig den mest stilrette form foran skældsordet »kvaj«; men IV 27 *Din* > *Du ugudelige Dreng (O > A)*. Korrekthed opnås II 35 *klogere end hende (> hun) er deringen i Verden*, II 81 *Trold-Gubben ... ham (> han) der boer*, IV 208 *de, som > dem, som* (objekt), mere diskutabelt IV 1538; se MD II 243.

Hvor det I 155 hedder: *en Sabel, der var besat med Guldpenge, og den kunde han især bruge, er rettelsen den > dem* ikke så interessant som **m**'s *de*, der har et ligeledes aldrig trykt sidestykke II 205 (*de m* >) *dem maatte han levere af*; den falske nominativ er nu forældet eller dialektal ifl. **DO** III 53161. Endvidere findes rettelser ad sensum, men egentlig modsat rettede, til supplerings af AJ 230: I 170 *Skib ... det sejlede > de [ombordværende] sejlede*; V 54 *deres > dets om borgerfolket*, V 136 *deres O > dens A* om ungdommen.

Den gamle (bl.a. »etiske«) dativ behandles AJ 220f, som viser, hvordan den i dansk fraseologi bortfalder eller ændres til præpositioner. Som eksempel gives I 19311 *Johannes nikkede ham sit Levvel* > I 699 *nikkede Farvel til ham*. IV 32 indføres *hvad feiler Dig dog* for den 20 år ældre originals *du*.

Enkelte pronominer, alfabetisk

alt indføres tydeliggørende for *dem Alle* IV 43; og III 50 og 115 indsættes *de* mellem *alle* og substantiv, fordi en relativsætning følger efter; det forekommer ikke nødvendigt. II 321 moderniseres *det AltA* > *det HeleO*.

den/det > *denne/dette* I 181 (**O** > **A**), III 39, 48, 95, IV 55, snart med pedantisk, snart med tydeliggørende virkning, da det nu engang ikke er gængs at skrive *dén/dét* for at understrege det påpegende. Modsat rettes til *den/det* II 229 (for fejl at regne), II 237 (se app.) og III 152 (**A** > **O** med smag af dækningsform).

den/det/dem/der er i en række tilfælde udskiftelige, se fx I 28 (*der er det > det er der*), I 168, II 16, 60, 136, 208, 277, III 36, 133, 15545.46, 197, IV 37, 134, 137, 149, 155, V 37 og *de/der* V 166. Ændringerne indtræffer så let for sætteren, at de knap er værd at tage grundigt fat på. AJ 196ff behandler det ubestemte *der*, som bliver hyppigere i nyere sprog; Bille & Bøgh forærer ham et godt materiale ved ikke mindre end 64 gange at indskyde [*der*] i brevudgaven - og de var dog Andersens ganske vist yngre samtidige.

hinanden > *hverandre* rettes ofte i **D**, således I 49, 65, 82, 128, II 50, 98, 114; V 161 indføres *hverandre* allerede i **O**. Aage Hansen formoder i 101 anledning af II 114, at rettelsen er foretaget af »grammatikstærke korrektører« (MD II 246) og har givetvis ret heri, thi *hinanden* om to og *hverandre* »i Almindelighed« om flere (som **MO** forbeholdent siger) blev jo skoleregulering, og den stærkt ujske digter har næppe haft det nu nærmest

jyske *hverandre* til nogen høj notering. Se DO VII 141.

hver rettes på to måder. I substantivisk brug indføres *enhver*, gerne med *E*: II 26, 286, III 26, 123, 124, 128, IV 87. MO1 har en lang definition, der bliver længere i MO2, men begge angiver, at *hver* ofte bruges for *enhver*, især conjunctive (hvad der DO IV 430 kaldes inddelende betydning). MD II 360 betegner *hver* som især attributivt og appositionelt, *enhver* som især substantivisk; i varianterne forekommer *enhver* stedvis stift, stedvis moderniserende, men aldrig helt »påkrævet« efter vor usus. - Et stadig labilt punkt er *hvert*, der indføres for *hver* efter neutrumsordene *Blade, Togene, Børnene* (IV 57, V 74, 134). MO2: »Man skriver rigtigt: »Brødene koste hvert en Mark.« MD II 379: neutrum »slet ikke gængs« i selvstændig eller appositionel brug. - Hertil III 44 *Hver som > Hvem som* og det snurrige V 148 [de] *øvede sig i hver at spytte sig selv paa Ryggen* **O** > ... *hver i ...*, hvor ordet i begge stillinger må kaldes overflødig.

ingen > *intet* efter skriftsprogets almindelige regler: II 190 *ingen Bud* > *intet Bud*, III 55, IV 16.

nogle: Aage Hansen (der efter egen oplysning ikke bruger denne form i sine senere skrifter) bemærker MD II 145 jf. 425, at »forsåvidt den bruges« er flertal især = adskillige, et ikke større antal. II 36 *nogen saa smukke*, III 117 *om jeg havde Nogen* skulle herefter ikke have haft det pedantiske *-le* i **D**. Ændringer i forbindelse med *ingen* og *nogle* ses II 28511, 28518 for variationens skyld samt II 314.

selv kan placeres forskelligt og i visse stillinger veksle med *selve*. Det sidste ses III 165 *selv* > *selve*, begge forhold IV 56 *selv i (i selv* **OO2** , *i selve* **C**) *de Onde er der en Deel af Gud*; begge steder er *selv* den bedre form. II 305 *men jeg er fremmed selv her i Staden* > *selv fremmed* eliminerer en dobbelttydighed. II 48 og 211 er *selv* bortfaldet ved uheld eller for at svække en emfase.

sig/sin og deres forhold til personalpronominerne er et yndet emne for sprogrigtighedsdrøftelser; og behandlinger som AJ 224-27 eller Aage Hansen: Vort vanskelige sprog 21965 111-15 viser klart, at tvivlstilfælde forekommer også indenfor de snævrere satte normer. I 72 *de satte dem* > *sig*, I 169 *Allesammen snakke de om dem selv* > *sig* **D** (glemt i app.) synes ligetil, men I 169 har dog i sammenhængen yderligere to urettede *dem*! D har endvidere det regelrette, men måske ikke stærkt nødvendige II 96 *Himlen med alle sine Stjerner vare[!] over dem* > *dens* og I 145 med *ham* som subjekt: *for Allah, sin Gud* > *hans*, der næppe kan forsvares, så lidt som II 320 *paa hans Leie* **A** > *paa sit Leie* **O**, hvor *han* 102 ikke er subjekt. I 101 *til de saae Skyerne seile nede under sig* > *dem* skulle ikke være nogen forbedring, da *sig* korrekt går på *de*, men dilemmaet ligger klarere i dagen, hvis man konstruerer sætningen »til de lod tjenerne feje under sig«. AJ 228 påpeger en lignende variant i SS 2, nemlig I 134 *godvillig lod hun Qvinderne iføre hende (> sig) de kongelige Klæder, flette Perler i hendes (> sit) Haar*, og det urettede sted III 37 *da kom gamle Minder og hang [!] sine Gardiner op*. Jf. II 321 *hans ... hans* > *hans ... dennes*, der helt forebygger misforståelse på et sted hvor *sig* ikke kan komme på tale. En beslægtet udvej fandt en bidragyder til Det danske Bogmarked 1973:47 s. 1750, netop mens disse sider konciperedes: »I Folkebladet beskyldte forfatterinden W.M., forfatteren O.H. for i hans bog *Oluf* at have plagieret hendes bog *Vikingen*.« (Citatet redigeret).

sig/sin/sit bortfalder I 74 *lagde sig lige ned paa (sine) Knæ* (»begravelse«? skriftsprogstendens?) og erstattes med *den/det* IV 146 og I 19322/I 6926 (AJ 229).

Diverse tilfældige steder med varianter i brug af pronominer kan anføres: I 178 *han* **O** > *den* **A** om en alf, II 55, 174, 318, 326 (*han/den* om pengegrisen), III 99 (*men det er ikke det* **O** > *derfor* **A**), 124, 132, IV 123, 208 - det sidste sted er det folkelige *nok en een*, der selvsagt ikke nyder fremme i **D** (DO XIV 1319).

Gentagende pronomen

I relativsætninger uden *som* og *der* kan disse ord indskydes i et formentlig velplejet skriftsprogs interesse: II 246, III 141, 144, 158. Den decideret talesproglige type afgentagende pronomen *Blomsterne de voxer* belægges AJ 31 og 233 og Rubow 206 og ses elimineret I 157, III 119, 149. IV 85 har den noget pedantisk nydt fremme som ekko af titlen *Hvad Fatter gjør, det ...*, overraskende er derimod V 72 *Dryaden inde i det var jo Barn endnu* > *hun var ...* En tydelig forringelse af anden type (særsætning > bisætning) ses IV 2039. Et overflødig *det* bortfalder **O** > **A** I 180 *holde (det) ud at see al den Sorg*.

Pronominernes varianter er for få til at vise almene tendenser. Hver gruppe er lille og til tider med modstridende eksempler. Materialet under eet giver dog sit bidrag til tekstens modernisering og åbner øjnene for konstruktioner med en dengang og delvis endnu labil sprogbrug.

Adjektiver og adverbier

Adjektivbortfald

Nogle af eksemplerne herpå turde være lapsus, simple begravelser; ord som *lille* og *stor* er dog så fremtrædende i materialet, at de kan være strøget for at udviske det barnlige præg, forbindelserne kan have; men ændringerne er spredt over mange udgaver, ikke koncentreret fx. i **D**, og findes som sædvanlig ofte kun i sidegrene afstemmaet. Se I 27 *bare et (lille) Øieblik*, 38 *gammel, gammel > gammel B* og senere, cf. II 289 *gammel mOC*, *gammel, gammel AD*, 61 *den lille Svale > Svalen (2 gg.)*» 69 *den (store) prægtige Verden*, 84 *en (eneste)*, 90 *en (stor) Glasklokke*, 98 *(hvide) Been*, 143 *(lidt) Mos*, 170 *(lille) Vers*, videre II 43, 60, 79, III 141, IV 97, 115.

Adjektivtilsætning

De få eksempler må være bevidste, men deres ophav og formål er ikke klart: III 189 *et Aar > et heelt Aar*, IV 185 *det gamle Egetræs Drøm*, der med gentagelse af titlen får tilføjet *sidste*, V 21 *et gammelt Tyende > gammelt, ærligt*.

Adjektivmorfemer

Superlativ kan indsættes for grundformen som I 12729, II 483, eller omvendt III 19016. En omhyggelig pluralisbøjning af *ny* kan tilføjes som II 5527, 13526, se app., og tilsvarende neutrum: *et rask Slag > et raskt Slag* I 143. En gammeldags sideform kan forsvinde: III 26 *lystelige Svende > lystige*. Og en besværlig afledning kan reguleres: II 114 *De tykhovedede Roser > tykhovede (= m)*, se DO VIII 520, der ikke kommenterer de konkurrerende former, heller ikke med bemærkning om, at den korte jo kunne være afledet af *hov* og altså misforståelig.

Det adverbielle -t

Som bekendt kan *-t* efter et adjektiv betegne neutrum, men også være et adverbialmorfem, dog at især ord på *-ig* undgår adverbialmærket, 104 når adjektivet har fået en sær betydning (en grad, en personlig indstilling), men antager det som udtryk for måden hvorpå noget gøres. Aage Hansen oplyser MD II 384, at det var Axel Sørensen, der opdagede reglen 1891 i sin Danske biord. En grafisk så lille og semantisk ofte så diskutabel forskel må nødvendigvis give bidrag til et variantapparat, der også rummer belæg for utvetydigt ordklasseskifte som pi. *deilige > deiligt*. Både tilsatte og fjernede *-t'er* vil snart føles rigtige, snart gale efter vor usus, og vil ofte repræsentere et frem- og tilbage i noterne - hvor megen ulejlighed er ikke ofret uden reelt udbytte på disse oplysninger om *egen(t)lig(t)* og *orden(t)lig(t)*. Alligevel må det være rimeligt at fremlægge en del af materialet, omend de bedste eksempler er præsenteret af Anker Jensen (AJ 192f): II 34 *lagde gode Æg > godt A2*, også omtalt ovenfor s. 91; II 295 *hvor lykkeligt de lege > lykkelige D*; IV 206 *Tanderne ... skinne saa røde*, således også **k**, men *rødt O* (fejl?). Jf. II 79 *Der løb saa vims nogle store Firbeen*

> *vimse* nogle **Fiirbeen D**.

-t tilføjes i ord uden -ig: III 53 *Træet stod bladløs*, 114 *fiin klædt*, 142 *eensom staaende*, 135 *halvt gravet*, jf. IV 14 og 15; disse steder kræver tydeligvis et adverbialt -t.

-t bortfalder i ord uden -ig: I 142 *dreiedes langsomt rundt*; 148 [de] *voخته vildt*; 153 *Hjertet endnu fuldt af Synd*; 160 *Det seer saa raskt ud*; II 15 *aabnede halvt sine Øine*, III 37 *sprang, saa hjertejuldt*; her er både moderniseringer, fejl og særforhold.

-t tilføjes i ord på -ig: I 31 *at ligge rigtig godt*; 106 *veemodig stirrede de*; 177 *begyndt saa sildig* **O** > *sildigt* **A**; II 93 *nydelig hæftet op*; 110 [dc] *skinne saa deilige*; IV 104 *han saae stadig ind i ...*; sst. *det vilde være næsten uretfærdig*; samme blanding som foregående punkt.

-t bortfalder i ord på -igt, den største gruppe: I 24 *havde virkeligt to Øine*, 118 *det gjorde dem saa inderligt ondt*, 156 *de vare saa overordentligt stolte*, II 74 *Nordlysene blussede saa nøiagtigt*, 94 *det var egentligt et Feil*, 101 *Flammen ... ikke brendte stadigt* (her virkelig måden, hvorfor -t burde fastholdes, omtalt s. 67), 273 *de saae meget anstændigt ud* > adj. -ge, III 16 *det har de nyligt seet*, 134 *ideligt maatte skrige*, 180 *Deiligt var det*, 188 *lyksaligt at være fri*, IV 63 *sagde han mildt og alvorligt* > adj. *mild og alvorlig*. Exx. tyder på nogen usikkerhed i forholdet, det er sikkert kun enkelte (måske især det sidste), der kan tænkes at være afgjort på højere trin end ved sættekassen.

Et særtilfælde i denne gruppe er III 78 *handler forstandigen*, hvis bibelsk klingende gamle adverbialendelse tabes i **C**, men ikke i **D**, og altså ikke moderniseres til -t.

105

Nogle konkurrerende adverbier

Et meget lille men næppe tilfældigt materiale afskaffer ord af lidt tvivlsom lødighed i **D**-redaktørens skarpe øren; det skal dog ikke bestrides, at ordene findes urettede andetsteds i eventyrene. Således *just*, ifl. MO2 oftest i dagligtale, jf. AJ 200; det er rettet til *netop* I 90, II 50, 58 o.fl.st, udeladt II 289, og II 194 *just feil* > *urigtigt*. IV 187 *haves min Nærværelse er nødvendig* > *nødvendig* og 11 205 *den som ret kunde opdage* > *rigtig* - har *nødig* og *ret* smagt for tysk?

hvordan og *saadan* har haft en lidt vekslede skæbne i forhold til *hvorledes* og *saaledes*; MO taler om hvor-parrets affinitet til adjektiv resp. adverbium, men har ingen stilistisk kommentar, mens DO VIII 925 skriver: »ordet [hvordan] har en tid lang været (søgt) undgaaet i (formentlig) »finere« spr. til fordel for *hvorledes*.« Og således rettes også I 176 i **D**. AJ 200 og Levin cit. DO XVIII 318 registrerer *saadan* som mere folkeligt end *saaledes* og vigende i skriftsproget, hvilket ses afspejlet I 178, II 177, 196, 270, og II 31 endda *saadanne* > *saaledes*, anderledes II 311, se app. En anden sag er, at *saadan* med sin affinitet til adjektiverne kan bøjes og skifte plads: II 41 *saadant et nydeligt Grantræ* > *saadan*, 136 *saadanne* > *saadan*, Igl. III 185, men *saadan* > *saadant* I 47, III 131. Jf. MD II 360 og 381. - Det er i denne forbindelse uvedkommende, at de mangfoldige forbehold i DO's kommentar til *hvordan* ikke er tidssvarende: forsøgene på at gøre *hvorledes* fint med eller uden anførselstegn har (støttet af den folkelige tautologi »hvordan og hvorledes«) ført til en devaluering af ordet; *saadan* er muligvis styrket i takt med *hvordan*.

Om adv. *der* se under pronominer s. 100 og AJ 196ff med belæg fra *Dødningen* og *Lykkens Galosker*. Om adv. i forbindelse med verber s.u. præpositioner s. 107.

Adverbier udeladt ellet flyttet med moderniserende eller skriftsproglig tendens

Adverbierne er ofte indholdslette og ofte syntaktisk mobile, så det kan ikke undre, at de ofte udelades eller flytter i textoverleveringen, foruden at de kan tilføjes og udskiftes. Blandt de mange banale eksempler herpå,

hvoraf nogle skal anføres nedenfor, er nogle trukket ud, fordi de tydeligvis - uanset ophavsmand - trækker teksten en smule i regulerende og nutidig retning.

Exx.: I 37 *lige ned over Næsen > ned over Næsen*, jf. 38; I 38 *Vil du saa (> 106 nu) passe Qvæget* (hvorefter *nu* må stryges i næste linie); 45 *jo ikke ... slet ikke > ikke ... ikke*, kun **A2**, 75 *Hver engang (> Gang) der kom en Prinds*, 162 *Skulle vi ikke flyve med > vi flyve*, II 35 *Ja det er en stor Fornøjelse > er nok*, hvad der altid hjælper lidt, når man ikke kan nedskrive den ironiske diktion, 63 *saa vidste de ikke at sige > intet*, 92 *jeg gaaer nu saadan altid o g tænker mit > altid saadan*, 305 *lige ind (> ind) i Ansigtet*, III 31 *det var lidt flyttet tilside > flyttet lidt*, 36 *naar saa endelig han kom > naar han saa endelig kom*, 42 *at det skulde saadan staae > staae saadan*, 49 *ikke endnu kommet > endnu ikke kommet*, jf. V 185.

Andre småændringer vedr. adverbier

Med spredt exemplifikation og kommentar, i øvrigt blot som materiale, hidsættes en del henvisninger til steder, hvor adverbier tilsættes, fjernes, bytter plads etc. uden særlig valør.

Exx.: I 2521, 315, 3213, 3421, 4919 20 22 rokering med visse adv., må være ægte, 6630, 8337. II 161, 1716, 3121, 3224, 3334, 4530, 517, 5518, 681 se app., 707, 9817, 12515 *det blev mere > mere blev det*, 1627, 19539, 2075, 2417 *da* og *saa* ombyttet i en lang konstruktion, 29831, 3213. III 2328, 282, 3034, 3937 *Isolde glemte jo ogsaa heller ikke > ogsaa Isolde glemte ... D*, men trods *heller* forbliver det jo en germanisme, 4627, 4639, 5217, 7027, 7225, 7528 for at undgå misforståelser, 9211, 9910, 10722, 12934, 1406 kejtet og ikke ordentlig oprettet syntax, 1425, 16424. IV 539, 14416, 1878, 20328, 22910, 24825. V 7635 *Toner saa bløde og stærke > dertil stærke* (typisk **D** - det skal understreges, at det er rigtigt, ikke bare en lapsus, at toner kan være både bløde og stærke), 15017, 15818, 18516.

Præpositioner

Omend idiomatisk præpositionsbrug i dansk som i andre sprog er meget vanskelig, findes der dog variantpar, som det er svært at tilskrive nogen semantisk, kronologisk, dialektal eller sociolektal nuance, og hvis evt. vekslen i et variantapparat det ikke kan være umagen værd at diskutere - ydermere af den grund at disse småord er særdeles udsatte for uvillede ændringer, når sætteren fremstiller sin tekst. Uden tanke på fuldstændighed er der dog udskrevet c. 75 præpositionsændringer fra apparatet, og en kort redegørelse for dem følger.

107

Dobbeltformer foreligger i (*i*)*gjennem* og (*i*)*mellem*; kortformerne kan ikke fungere som postposition, sammensætningsled eller adverbium, men er hovedord i DO, hvorimod MO har *giennem* og *igiennem*, men kun *imellem*. Da *gennem* har overvægt i nutidssprog, og da MO ikke tager særlige forbehold imod det, er det måske at vente, at der oftere rettes til denne form, skønt *igennem* egentlig var hvad man kunne forestille sig favoriseret i **D**; det sker da også fx. I 794, II 8524, 8824 (*gjennem*), 12624 (se app.), 12626 og endda 1622 *vade igjennem* [den]. III 15 retter **C** men ikke **D** til *igennem*. II 4 610 og 18512 rettes *mellem > imellem***D**, modsatte eksempler mangler. Varianter i ordparret (*i*)*mod* er noteret III 4128, 958 (foran *mig*), og (*i*)*blandt* figurerer ikke.

Tids- og *stedbestemmelser* kan undertiden benyttes med og uden præposition. AJ 203ff viser, at Bille & Bøgh også her har moderniseret brevene med præpositioner i [ ]. Der henvises til apparatet vedr. konkurrerende former som II 283 *flyttet normere (til) Vinduet*, II 296 *ringe (paa) store Bededag*, IV 78 *faa den anden Side (af) Grøften*, IV 129 *(paa) hiin Side ( ) Sneehavet*, jf. III 156 *hin Side det natsorte, tætte Forhæng*, hvor **O** og **D** er enige om *hiinsides*, og IV 205 *hinsides Fjorden > paa hin Side Fjorden* **C**; se DO VIII 155 *hinside*, 156 *hinsides*, XVIII 1211 *Side*. Jf. II 319 *Aar og Dag A > i Aar og Dag* **O**.

Bortfald: Retningsadverbier ved præposition er en så naturlig ting, at et par bortfald snarere skal vurderes som sjuskeri end som et forsøg på en lidt mere formel stil, jf. ovenfor s. 105f: I 90 *løb (ud) i Havet*, III 141 *flyver (forbi)***O** *gjennem Skoven*, III 187 *(op) til Nørre Vosborg* (jfr. hertil adv. *hernede* II 320 om

sydligere geografisk placering). Andre bortfald: I 35 *prygge (paa) ham* (modernisering), I 98, I 180 *kyssede (paaO) den (do.)*, II 34, III 160, II 260 *give (tilO) ... England*, men IV 38 *frygte UlvenO > frygte for UlvenA*.

Tilføjelser: I 12220 og V 17014 let normalisering, I 2314, 1266, II 15310 er tilføjelser af de netop nævnte retningsadverbier, deriblandt *dybt (ned) i Truget* på allerførste side, hvor *ned* har kunnet undværes indtil **D**.

Modernisering af propositioner finder sted på alle tidspunkter (AJ 206 ff), mens det modsatte næppe er tilfældet. Udover talløse betimelige rettelser af *> ad* gælder det vendinger som: I 27 *midt paa/om Natten*, 62 *klappede med/i de smaa Hænder*, 122 *færdig/nær ved at træde* (jf. I 162, AJ 208, DO VI 340 især vulg. eller dial.), 183 *sige noget ondt mod/om den*, II 151 *taget ude affra en Pyt Vand*, 299 *Lyd fra/af Fugle*, 304 *holde Maade paa/med Rigdommen*, III 46 *passende for/til Landets Climat*, 58 *en Grændse med/for Alt* (DO VII 229 har *af og for* men ikke *med*), 69 *glad i/over* (DO VI 1012 i er bogsprog, l. br.), 141 *Baad lagde an/til* (MO kun *an* om at sigte, DO XIII 365), IV 112 *tilfredsstillede med/ved at*, V 14 i *Krig med/mod*; derimod synes II 93 *arvet fra Oldemoder > efterD* at være vilkårligt, se DO I 87 253 og 87 328 med exx. på *af*.

108

Ændringer uden betydning skal ikke opregnes i større tal. Man se fx. I 3527, 573, 15512, II 8619, 25235, IV 15715, 2078, 23011. En notorisk fejls »indsnigen« og forbedring på fri hånd ses I 119 *Da kom ... Dreng ud af Haven > iA2-C > fraD*.

Konjunktioner

og tilsat mellem ord

De tre sideordnende konjunktioner *og*, *men*, *eller* symboliseres af Aage Hansen med tegnene + ÷ 0 i forhold til det første af de to led de sammenknytter (MD III 328); hans rige eksempelstof bringer gode eventyrcitater især s. 326 vedr. *men*. I variantapparatet træffes *eller* aldrig og *men* sjældent: II 54 *men > mens* (antagelig ægte), III 36 *men > og dog* (måske fordi der er to andre *men* i den lange, semikolonoverlæssede passage), III 156 *dog > men*, IV 183 *og > men* (ingen forbedring, og trækker *men > dog* med sig i linie 16). Derimod tilsættes eller udelades *og* ikke så sjældent. Mellem ord er der vist kun tale om udeladelse eet sted (V 12728 **O > A**); iøvrigt drejer det sig om tilsætning med henblik på skoleregien om at *og* sættes mellem de sidste to af tre eller flere sideordnede led - en regel der ikke altid passer til eventyrdiktionen, og som med rette kritiseres MD III 325; jf. AJ 210-20 om konjunktioner. Da rettelsen er enkel, men kun kan bedømmes i sin sammenhæng, henvises her blot til noterede steder: I 66, 147, 148, 18019, 18022, 1813 (disse tre steder rettes **O > A** i den tidlige *Rosen-Alfen*), III 128, IV 20 (**O > A**), 24 (Igl., i forb. m. anden regulering lin. 9-10), 84, V 58, 210; desuden II 121 efter semikolon: *og den skønneste Dame tog en af Roserne, lagde den ved sit Bryst > den skønneste ... Roserne og lagde ... B*, samt det ejendommelige sted III 18324. Endnu en gang skal der mindes om, at ændringerne kan tilhøre sidegrene i overleveringen.

To gange har en vidtspændt sideordning manet til modforholdsregler af anden art, nemlig etableringen af et extra subjekt og altså en ny sætning, se sammenhængen og apparatet III 3129 og 1777; ligeledes, ganske enkelt III 15833 **A > O**. I samme eventyr bliver to sætninger til een, emfatisk og uden *og*, III 153 *de handle, som de lyste, de høre ikke en Moders Bønner A > lyste, høre O*.

109

og mellem sætninger

Med en tilsvarende normativ eller med anden stilistisk hensigt kan den sideordnende konjunktion tilsættes eller udskydes mellem sætninger. I 8134 dæmpes en stakåndet opremsning, der i forvejen »mangler« et *og* foran *syntes*; det er næppe ægte, så lidt som I 5437 (også kun **A2**), II 14831, men på steder som II 28920

og IV 5311 kan apparatet nok indgive tvivl om, hvad der er rigtigst. III 5418 og 9328 knyttes andre småændringer til det normaliserende *og*; III 16913 flyttes det på plads, der er tre led. Den der har besluttet de nævnte ændringer, hvis det ikke er sætteren i arbejdsprocessen, kunne i flere tilfælde have opnået bremsning og ro blot med et større skilletegn end det sædvanlige komma, eller ved at indskyde et pronomen som II 25921.

Analogt kan fjernelsen af et *og* skabe et raskere tempo, således med held I 1214 *Geviret holdt de i Armen (og) Ansigtet satte de lige ud*, eller II 374; hæve diktionen som I 15139; spolere en genoptagende replik II 1739; eller motiveres med andre *og* i nærheden som III 16039, 16423. Når det blev sagt, at en opbremsning kunne skabes med et stort skilletegn i stedet for et extra *og*, så kan der peges på, at ændring af *og* til et sådant tegn kan have beslægtet virkning: II 29721, III 715; kommaer kan flyde, men et stort tegn indvirker uundgåeligt på prosarytmen. Det sidste eksempel er fra den rytmisk så gennemarbejdede *Dynd-Kongens Datter*, der har andre eksempler, således III 7036, og beslægtede manøvrer med adv. *da* 7924, 816, 8238.

Tendensen i materialet er tydeligvis normativ, stedvis (også eller derimod) expressiv. Af ufrivillig komik er II 11738, hvor en sætning brydes i to halvdele og den anden indledes med den kancelliagtige konnektive inversion *og bleve de*. Jf. III 9623 med samme fænomen i en vidtspunden periode, og III 7922.

at mellem sætninger

Som bekendt kan det sætningsindledende *at* udelades, især hvor atsætningen er objekt eller styrelse. Udeladelse er hyppigst i talesprog, og det vil derfor overraske, at Aage Hansens optælling af 12 litteraturprøver, hvoraf Andersens ganske vist er den ældste, finder 95 pct. *at*, mens de andre varierer fra 98 til 50 pct. *at*. Se MD III 470 med materiale fra [III trykfejl for] II 245-58, tre replikfattige historier fra H2-53.

Apparatets *at*-varianter er hverken talstærke eller talende. Noteret er I 36 + *at* (kun **A2**), 62 appos. *saa nydelig, det var en Lyst (> at det)*, 78
110

analogt hermed, II 92 talenært *at*-bortfald, 156 *huske at ...*, *at ... og at* med bortfald af sidste *at* (trykfejl i app., læs: *og C*), 295 + *at (= O)*, 190 *først fordi ... og dernæst at > dernæst fordi* (normativt), IV 78 *uden De har > uden at De har* (normativt), IV 91 + *at*, V 143 *at O* bortfaldet i **A**. Hertil kan føjes: (samlet eller skilt) *saa at > saa* I 78, II 20, III 65, overalt i andetoplag og formentlig ved fejl; III 153 [for] *at hun ikke skulde > hun skulde ikke*; II 110 *gaae at lægge sig > hen at*; II 151 *at leve ...*, og *hver at passe sit > hver passe*; og den s. 76 omtalte ændring III 5422. Jf. s. 98.

Andre konjunktioner

Som sidestykker til (*i*)*gennem* etc. kan nævnes (*i*)*me(de)ns*, her kun betragtet som konjunktion. MO2 siger, at »*medens* og *imens* ere hyppige i Talesproget, hvor *imedens* næsten ikke høres; nu forekommer *imens* og *mens* derimod ikke ofte i Skriftsproget«. Nøje svarende hertil gælder varianterne ikke *i-* men *-de-*, som **D** indfører i (*i*)*mens* fx. I 103, 161, 163, II 245. Mindre interessante er spredte varianter omkring ordene (*lige*)*som*(*om*).

Egentlige variationer i sætningsforbindelser skyldes indskud, tab eller udskiftning af konjunktioner. Materialet er lille og usystematisk, men delvis udtryksfuldt, idet de fleste rettelser må betragtes som normerende, men prosarytmisk forringende. Bisætninger kan hæves til hovedsætninger eller hs. reduceres til bis. ved fejllæsning eller rettelse af *det/den/der*, således I 79, 126, III 31 (alle vist uønskede) eller på anden vis: II 82 *man > saa man D*, 289 *der kunde > han kunde (C = O)*. III 171 skifter en sætning kategori på mindre direkte vis: *det var en Hæderspost, hans Fødsel og Kundskaber gav ham Ret dertil*, hvor **D** håndfast retter *dertil > til* og dermed skaber et uskrevet *som*. Tilsat eller fjernet *som* i spidsen af relativsætning ses i øvrigt næsten ikke (III 18729), se ovenfor s. 102.

Udskiftning af enkeltord

Mange steder i det foregående er ændringer klassificeret og karakteriseret, der beroede på et enkelt ords tilkomst, bortfald eller ændring. Udskiftninger kunne ofte ses i flugt med udskiftning af former af 111

samme ord og gled derfor ind i de ved ordklasse bestemte afsnit. I det følgende exemplificeres nogle typer af ordudskiftning, der uanset ordklasse synes at belyse et Andersensk stilelement og dets neddæmpning. Indbegrebet af materialet er en normaliserende og moderniserende tendens.

Fremmedord

Emnet kan gøres kort af ligesom hos Anker Jensen (allerførst i hans »Anden Række«) og Rubow (allersidst), der siger, at eventyrene, skønt mere eller mindre skrevet for børn, dog indeholder et ret aneligt forråd af fremmedord. Hverken Andersen eller hans hjælpere har taget anstød heraf, og i apparatet findes kun isolerede rettelser som I 45 *Visit*, II 116 *Couleur* og I 171, II 23, 44, 109, 176, IV 72 *Present(er)*, som i **D** bliver til *Besøg*, *Farver*, *Foræring (er)*; sidstnævnte ords tyske klang har altså ikke generet, og IV 189 og 192 er ændringen gennemført i mss. DO XVI 1264 viser, at begge ord har været gængse. Prægnant er rettelserne i 107 *Keiseren er i Garderoben > Klædeskabet*, hvor tydeliggørelse og bogstavrim opnås på een gang, her sikret som ægte af eventyrets øvrige ændringer.

Tendensen bort fra fremmedord er et led i den totale omarbejdelse af *Dødningen* og den mere overfladiske af *Lykkens Galosker*. Den ses også i de rent punktuelle ændringer i kapitlerne fra *En Digtters Bazar* (III 13 ff); disse er trods genreskift og tyve års tidsafstand mindre bearbejdede end manganen en afskrift af et ganske nyt manuskript, hvad man kan se af udgavens øvrige dobbelttekster; og især i *Metalsvinet* retoucheres næsten kun fremmedord samt begreber fra en sensuel voxen kunstverden: *Lazaroner > fattige Folk*, udeladelse af bronavnet *della Trinitá*, tilføjelse af *Floden* foran navnet *Arno*, *tog Notice af > brød sig om, effectfuldt > ÷*. *Venskabspagten* har *Gensdarmen > Soldater*, men *Gendarmen > Gensdarmen* IV 25, desuden bortfald af ordet *Musa*.

Det antityske

Andersens forhold til, hvad der var tysk, belastedes i årene efter 1848-50, så nødtigt han ville; og det kan kaldes karakteristisk, at germanismer netop forsvinder fra EHP 1/2-62/63 og ikke før. Men dels er det et åbent spørgsmål, om rettelserne er hans egne; dels gælder de kun få ord, og de havde været undsagt i visse kredse under en antitysk purisme, der kan påvises allerede hos Johs. Ewald i hans seneste år (se 112 DSH III 383 m. henv.). Rubow 238 påpeger en mulig germanisme som IV 145 *altid opad* (= højere og højere, sidestykker findes fx. II 231 *bøiede sig dybere og altid dybere*) og tilføjer: »Andersen var ellers mod Udryddelse af gode gamle Tyskheder i det danske Sprog, hvorom mere kan læses i *Nissen og Madamen*«; der sigtes til Madamens »*aldrig skal De høre mig sige »Kleiner« eller »Butterdeig«, jeg siger Fedtkager og Bladdeig*« (V 36, fra 1868). MO2 har *Bladdei* og nævner *Butterdei*, men foretrækker *Smørdei*, tysk *Butterteig* (og *Blätterteig*); hverken MO eller DO kender *Fedtkager*.

Geburtsdag er nok den mest iøjnefaldende germanisme. Den bukkede endeligt under for *Fødselsdag* i 1850'erne (MO ÷, DO VI 379 og 732, DSH III 88), således **D** I 90, 121, 173, II 179. AJ 161 citerer spøgende selvtættelser fra Oehlenschläger og fra Andersens *Han er ikke født* fra 1864; tilfældigt noteret er desuden ordenes personkarakteriserende brug i Ibsens *Fruen fra Havet* så sent som 1888. Prof. Anders Bjerrum har mundtligt foreslået den forklaring, at man fra 1839 havde en dansk opdraget konge. - Rigmor Stampe citerer i H. C. Andersen og hans nærmeste omgang, 1919, et brev fra Louise Drewsen f. Collin (1839-1920), heraf ses, at Collinernes sprogbekindthed ikke forbød ord som *Geburtsdag*, *Fatter* og *Mutter*, og at det var de

ældre børn i hendes generation, der »satte »Faer« og »Moer« igennem, trods megen vemodig Modstand fra Forældrene, som egentlig fandt det ukærligt at forandre disse dyrebare Navne!« (s. 25); se nedenfor.

gesvindt er dog et langt hyppigere ord. I MO søges det forgæves mellem *Gestalt* og *Gevalt*, der begge i øvrigt kun figurerer med henvisning til andre ord; *Gelender*, der IV 20 ses erstattet med *Rækværk*, findes slet ikke. D erstatter gerne, *gesvindt* med *hurtigt* (I 32, II 47, 53, 95, 212, 247, men V 19 *gesvindtmOO2*, *hurtigtA*, *gesvindtB*, hvor **A** og **B** er så sene som 1868 og 1870). **D** varierer dog med held: I 49 *strax*, II 33 *i en Fart*, I 123 *saa gesvindt > rundt*, eller ordet glider ud: I 35, IV 72, III 145 (fra 1859) har ordet i en renskrift, men *hurtigt* i alle tryk.

Resten er egentlig småting: I 65 *ganske tør > allerede tør* er snarere en reel ændring end et forsøg på at undsige *ganske*; I 72 *Randsel > Vadsæk D*; II 129, 138, III 129 *saagar* (MO ÷) > *endog(saa) D*, jf. IV 33 *saagar O* > *maaskee endog* (AJ 200); II 193 *fort* (MO kun dagligtale, DSH III 240) > *videre D*; II 193 *Ansats* (MO ÷) > *Anlæg* (til at blive gal) **D**; III 91 *enge > snevre A2* og senere; III 176 (*Blomster*)*svibler* (MO +) > *-løg*.

113

Det barnligt sentimentale og expressive

Med føje indleder Anker Jensen sin bog med at omtale det stærkt brugte ord *deilig* og det i Andersens mund lidt svagere *nydelig*. Især det sidste ord ses rettet i udgaverne, fremfor alt I 53ff i *Tommelise*, »det mest amnestueagde Andersen har skrevet« (Rubow 204, jf. Brix og Jensen I 393). Det er dog først **D**, som øver den - autoriserede eller uautoriserede - velgerning at variere dette ord *til yndig, stadselig, deilig, velsignet*, superlativ *allerkjønneste*, aldmens 2 X *deiligste* bliver til *skinnende* og *pragtfulde*. Tilsvarende steder ses I 3925 (se app.), 3933, 7311 (*den deiligste Throne > en Fløiels Trone D*), 7719, 831 - derefter synes den værste misbrug overstået. Som nævnt s. 71 kan det ikke være et tilfælde, at ordene *stor* og *lille* udgør hovedparten af de adjektiver, der tapes i senere udgaver; det må have noget med den stedvis lovlig barnlige diktion at gøre; jf. s. 103.

Børns glæde ved lydmalende eller på anden måde iørefaldende ord er som bekendt imødekommet især i de tidlige eventyrs sprog. Dette præg ændres ikke af et par steders overgang til de i sammenhængen mere skriftsprogligt banale ord: I 181 *Bidronningen surrede > summede*, IV 89 *Solen ... gloende > glødende*, IV 143 *Omnibussen rumlede > rullede*.

Kammertonen

Skønt breve og dagbøger en sjælden gang kan røbe Andersens kendskab til ikke blot livets, men også sprogets mindre decente sider, er hans trykte skrifter og især hans eventyr præget af tidens decorum. Det skal her dels vises, dels postuleres, at en del rettelser i eventyrudgaverne skyldes hensyn til denne »victorianske« codex.

Dens stærkeste udslag kan ganske vist blive emne for hans spot. IV 231 har generalen i en alvorlig situation tid til at blive forfærdet over, at hans barn taler om at spytte: *Naar har du hørt Papa og Mama sige spyttede? Det har du nedefra!* (men hvilken eufemisme kunne barnet have brugt?). IV 110 svarer den portugisiske høne på spørgsmålet *Hvad har jeg gjort?: »Gjort! ... det Udtryk er ikke af den fineste Slags ...«*. Og når *Æ* karakteriseres som en upassende lyd, skyldes det den arme vokals ekrementale associationer (III 96, DO XXVII 1143). Fra det virkelige liv i den collinske kreds kan nævnes, at Louise, som skulle oplæse et Andersen-eventyr i skolen, havde svært ved at finde et uden noget som var gruelig flovt at sige; hun standsede ved *Nattergalen*, og selv der fandt hun et generende sted: »Men Mutter, skal jeg da sige at Hoffolkene skulde dunkes paa Maven, det er da altfor rædsomt!« 114 (BEG II 232 fra 1853). Edv. Collin skriver om *Ahasverus* BEG II 162, gør indvending mod det stygge ord *Sviren* og henviser til steder, han ikke kan læse for sin kone (pga. emner fra sexualitetens verden). Ganske svarende hertil skriver Andersen 19.4.68 (*Dagbøger* VIII 52), at han ville læse *Psychen* for skuespiller Fritz Hultmann, »men da hans Frue blev i Stuen var jeg geneert ved at læse den.« Og Topsøe-Jensen fremdrager i Nordlundes udgave af *lisjomfruen*

1974 s. 82 en manuskriptpassage om hunden, »der fyldte Stuen med Stank, men det forargede Ingen« - hvilket forsvinder ved den videre bearbejdelse. Jf. at netop Louise Drewsen i sit før citerede brev til Rigmor Stampe s. 20 omtaler de to gamle hunde, familiens stille skræk, af hundefjenden Andersen kaldt Hyl og Stank: »men man tav, og blev det nødvendigt at aabne et Vindue, skete det uden at nogen fortrak en Mine.«

Man tør herefter formode, at fig. rettelser i **D** skyldes vidtdreven sproglig pænhed: II 23 *holde Fuglen frem for Folket* > *vise* (DO VIII 397); II 25 og 58 former afvb. *vande* > *vade* i høj stil (MO har ikke *vande* = urinere, og Levin siger, at det er ukendt i kbh.sk og fynsk, DO XXVI 396, men den dobbelte rettelse er dog påfaldende); II 129 *vant/vænnen fra* > *af med*, der fjerner associationen til diegivning; II 280 *gjort* > *skabt*, omend AJ 243 har exx. på *gøre* om kreativt virke; og måske endda II 25 *Keiserens svage Lemmer* > *Legeme*; IV 152 og 173 *snee bedækkede* > *sneedækkede* samt I 179, II 83, 92, 97, 207 *bare* > *blot/kun*, jf. app. til I 17916.

Udenfor denne åbenbart så prekære sfære kan det ikke forbavse, at *væk* og *i et Væk* elimineres II 113, 119, III 37, 122, thi ordet er til dato »et udpræget talesprogsord« og tidligere med »præg af plathed« (DO XXVII 706, MO ÷), skønt dog vist uden uheldige associationer. Ordet *jubilere* bruges flere gange, fx. lidt nedsættende men urettet III 49, men > *juble* II 228 (se DO IX 889). Og med rettelsen II 97 *ikke noget at være saa forførdeligt af* > *-lig* > *stolt* **D** (desværre glemt i apparatet) er vi udenfor den uanstændige begrebssfære og inde i de - i vor forstand - uanstændige anslag mod Andersens ægte hørte replikker. Mere rimeligt er det, når **D** som før nævnt dæmper vurderende og sensuelle udtryk i *Metalsvinet's* kunstverden, IV 16.

Men hvem har foretaget de **D**-rettelser, hvorom nærv. stykke egentlig handler? Han *behøver* ikke at have været særlig bigot; i visse tilfælde har han måske blot villet sikre sig imod, at en seriøs, ja højstemt vending kunne virke distraherende i en læsers øren og således forfejle sin *kunstneriske* hensigt; »og det skal man ikke gjøre Nar af. - men det gjorde de«.

115

Andre eksempler

Udover de nævnte kategorier forefindes selvfølgelig en hel del udskiftninger af enkeltord, som det næppe er muligt eller lønsomt at kategorisere eller kommentere til bunds. Nogle kan meget vel vurderes stilistisk, andre er helt eller næsten uden påviselige plus- eller minusværdier; den der ønsker at bruge materialesamlingen, vil selv vide at danne sig sin mening.

Exx.: I 70 *skrækkeligt* > *forskrækkeligt* **B**; 79 *smaa sorte Nisser* > *smaa bitte Nisser* **D** (har red. kun kunnet forestille sig røde nisser?); 91 *røde Lyn* > *stærke Lyn* **D**, som nok ikke har villet have røde lyn og en blå lynstråle i kun to liniers afstand; 104 *kosteligt* > *kongeligt* **B2**; 106 *boblende* > *bølgende* **C**; 118 *lille* > *unge* **A2**; 124 *ligesom* > *som* **D**, vel pga. *lige* tæt ved; 134 *godvillig* > *villieløs* **D**, jf. DO VI 1205, hvorefter *godvillig* rummer mere selvbestemmelse end *frivillig* (og ihvertfald mere end *villieløs*); 138 *vilde Svaner* > *hvide Svaner* **C**; 154 *forskrækket for at* > *bange for at* **D**; 158 *nu bestemt* > *saaledes bestemt* **D**; 161 *syng* > *sige* **A2**; 171 *hvor morsomt de selv havde det* > *fandt det* **A2**; 179 *sige* > *betroe* (sin sorg) **D**.

II 21 *spurgte* > *sagde* **A2**; 27 *Toppen svingede rundt* > *snurrede* **A3**; 72 *skrap* > *skarpt* **B**; 117 *fremmed Fugl* > *fornem Fugl* **B2**, kan være ægte; 118 *raabte* > *sagde* **D**, naturlig neddæmpning; 121 *Sidekamrene* > *Sideværelserne* **D**, rimeligt nok, da talen er om Thorvaldsens Museum, men kan skyldes hvemsomhelst; 145 *voxte* > *skød* **D**; 147 *flere Skuffer* > *store Skuffer* **B**, galt; 149 [graven] *veed jeg ikke* > *kjender* **D**, modernisering; 250 *Rønnebær* > *Rønnebærtræ* **B**, korrektion ligesom 265 *Hylde træet* og *Piletræet* > *Hyldebusken* og *Piletræet* **D**; 279 *stumpede* > *stumpe* (om skaftløs kniv) **D**; 324 *Training* > *Trainering* **D**, se DO XXIV 888 og 906; 325 *Stykket ... blev godt givet* **A** > *spillet* **O**.

III 17 *Violer* > *Blomster* **A3** for variationens skyld; 29 *den* > *Sedlen* **A4** for at undgå flertydighed; 54 *blaae Blomst ved Vandet ... røde Klokkeblomst* > *røde ... blaae* **D**, åbenbart svarende bedre til red.s botaniske begreber; 60 *Ægteskabs* > *Ægtestands* **A4**; 64 *violbrune* > *violetbrune* **D**; 73 *faldt ... paa* > *fandt ... paa* **C**, modernisering; 81 *en haard Trægreen* > *stærk* **D**, som må have ment, at *haard* går på overfladen, *stærk* på brugbarheden; 91 *Storken* > *Storkefader* **D**; 145 *den* > *Odense* **D** trods et *Odense* lige forud, for at undgå *den* om byen; 165 *stod* > *sad* **D** svarer til det foregående; 198 *trukket* > *taget* **C**.

IV 113 *Lyn glimt* > *Lys glimt* **C**; 124 *Høiryggen* > *Høideryggen* **A2**, sætterkorrektur; 139 *sagde* > *udtalte* (sin glæde) **A2**; 151 *det store Bord* > *det hele Bord* **C**; 129 *særligt* > *især* **C**; 162 *Tankeblink* > *Tankeblik* **C**,

se app.; 174 *Tanker* > *Taler* **B**, se sammenhængen; 177 (*Sommeren gik, Efteraaret*) *gik* > *kom* **D** (= **k**); 187 *sagde* > *spurgte* **D**; 187 *nødig* > *nødvendig* **D**.

116

V 25 *Klokken* > *Kirke-Klokken*; 52 *Kobbeltrommer* > *Kjedeltrommer*; 75 *rører* > *bevæger*; 87 *Skribent* > *Referent* (*Udstillings Correspondent* **r**), alle rettet i EHF.

Supplerende punkter

Kortslutninger

Dette ord kan være en passende metafor for den nærliggende afskriver- og sætterfejl at udelade den ene af to på hinanden følgende fraser, sætninger eller perioder, der begynder eller ender ens. Typografudtrykket »begravelse« betegner nemlig enhver overspringelse helt ned til enkeltord, uanset om konteksten lægger dem nær. En række textvarianter skal betragtes under dette synspunkt.

II 27 Svalens spørgsmål »vil De?« fordobles i **B**, måske blot som lydmalning, men se II 52 *Næste Dag blev det klar Frost, - og saa kom Foraaret*; allerede **B** indskyder *og saa blev det Tøe*. Man har ikke trykms. til II 27, men til II 52, uden **B**'s tilføjelse; så de to utvivlsomt ægte rettelser behøver ikke at være restitution af gamle formuleringer, men de kan være det.

II 62 *Jeg troer, jeg veed, jeg troer det m* > *Jeg troer, jeg veed, -jeg troer, det* (kan være) **A** > *Jeg troer, det B. B* kan være en kortslutning, men kan også være rettet for at undgå de fulde formers dobbeltydighed: »jeg tror- nej jeg ved - nej jeg tror«? eller »jeg tror nok, at jeg ved - jeg tror, at det ...«?

IV 155 *ja forklar, fortæl, giv os det i Ord: C* udelader *fortæl*;

kortslutning? eller lettelse af et tungt sted?

V 134 *Et gyldent Æg; [det var varmt endnu. Hun O >] hun lagde det ved sit Bryst og Varmen blev: når Hun > hun*, når der ikke er identiske ord i passagen, og når det af sammenhængen fremgår, at svanen netop er fløjet op fra ægget, må man vel her regne med en ændring og ikke med en sætterfejl; men **O**'s form forekommer bedre.

V 137 *Jeg fornåm om (de danske Adelsmænd, der ...) > Jeg fornåm saa meget smukt, jeg fornåm om ... B; Da krO* ikke har bidraget til apparatet, kan man her ikke gætte på restitution af en gammel overspringelse; rettelserne skal gøre den sære konstruktion *fornåm om* mindre stødende.

Se endvidere III 33, hvor to liniers forskel i **O** og **A** kan være en kortslutning, omend en stryging af pladsmangel er sandsynligere, samt V 12731, der muligvis også forklæres anderledes. Emnet kortslutninger udover enkeltordet smuldrer altså næsten bort.

117

Ledfølge

Også dette emne smuldrer, delvis fordi en del mindre eksempler kan findes i det foregående; men det bør dog fremhæves. Man kan nemlig vente sig en del af et menneske, der - om så kun i sine dagbøger (19. maj 1866, *Dagbøger* VII 110) - kan skrive: »Paa Hjemveien fortalte Fru O Neill mig at hendes Morfader var for politisk Færd af Don Miguel blevet med Flere henrettet i Oporto.« Og ofte citeret er Rubows passus s. 234 om fremskydning af et vigtigt sætningsled, figuren emfase: »Han bruger den ofte saadan, at jeg ikke tror der lader sig finde anden Forklaring, end at hans Temperament fordrede livligere Ombytning af Sætningens

Hovedled end andre Menneskers. Hans Venner kritiserede den hos ham, og Edv. Collin har vist ligefrem rettet nogle Steder omvendt Ordfølge til normal.« (NB ledfølgen i sidste sætning!). Ombytningen kan markere resumé, resultat, liv, gentagelse, folkelig eller poetisk stil. Emnet udgør begyndelsen af Anker Jensens lange slutkapitel om ordstilling, AJ 268-98; det kan selvfølgelig exemplificeres fra variantapparatet, men egentlig i forbavsende ringe grad. Her som andetsteds måtte en metodisk behandling inddrage eventyrteksten i almindelig forstand, ikke blot de »frynser« (jf. s. 119), apparatet indeholder.

I 172 *Her er to smaa Muus i Nat, som ville ... > ... som i Nat ville ... D*; mere korrekt, men mindre karakteristisk, er dommen AJ 296.

II 89 og 115, III 42 bør læses i apparatet. De er eksempler på sætninger, der har meget svært ved at finde deres leje, og som man kan synes, at forf. burde have omformet helt for at blive tilfreds. De er omtalt s. 67. Se også II 208.

II 160 *trak saa dybt Veiret; 264 købe i Kjøge en Guldring; III 55 nu holder mig ingen Baand* (her to nominale led); III 82 (da) *faldt Svømmehuden, som en sønderreven Handske af; IV 91 da i Morgenskjæret han ... red tilbage* (hvor det nu fremdragne ms. har et overstreget *han* efter *da*) - er steder der har fået den normale ledfølge, som regel i D.

Hovedsætningsordstilling i bisætning

Ligesom de foregående få eksempler henhører de fleste af de følgende til adverbiernes syntax, jf. AJ 281 og Rubow 206. Undtagelsesvis kan subjekt og verbum ændre plads i en variant: II 295 ... *Sagnet fortæller at for mange Aar tilbage ... blev et uskyldigt Barn lokket > et uskyldigt Barn blev lokket D* - virkelig kejtet, fordi *for mange Aar tilbage* ikke bringes på 118 plads samtidig. II 129 *det saae ud som hele Huset sov eller der var ingen hjemme > Ingen var hjemme D*. At de to led kan bytte plads i et udråb som II 313, er naturligvis en anden sag.

Derimod findes et antal eksempler på, at adverbiet fra sin hovedsætningsplads efter verbet flyttes hen foran dette, som normalprosaen kræver det af bisætninger, typen I 33 *at vi skal ikke > at vi ikke skulle D*. Således II 248 *ja at den skjød endogsaa nye Skud > endogsaa skjød D*; IV 108 *saa højlig, at han var ikke grov > ikke var C*, AJ 281; II 33 *den kalkunske Hane, der var født med Sporer og troede derfor > derfor troede D*, AJ 283.

Anderledes II 28 *Gud skee Lov, der dog kommer een > kommer* (se app.) og IV 139 *ingen Vei er saa høi, man jo kan komme den > kan jo* (kun **A2**), hvor sætningsforbindelser skilles til særsætninger.

Diverse rettelser i D

I gennemgangen af udgavernes historie blev den illustrerede fembindsudgave, hvis fire første bind normalt har sigel **D**, ikke omtalt så udførligt, som dens talstærke rettelser kunne motivere. De spreder sig over alle felter, og selvom visse paragraffer af det foregående er sparsomme med at meddele ændringernes sigler, vil man dog finde D'er overalt. Et antal egentlige rettelser i **D** vil bidrage til forståelse af denne udgaves gennearbejdede, noget gammeldags superlogiske og skriftsproglige karakter. De meddeles uden [!]'er eller hvorfor?'er og stort set i udgavens rækkefølge, da en systematisering ikke synes påkrævet til formålet.

I 37 *Da (> Det) maa jeg dog selv see efter; 44 om en af Idas blomster: det var en Hofdame > hun bildte sig ind at vare en Hofdame; 81 R. blev ogsaa fornøiet > R. straaledede af Fornøielse; 97 Malstrømmen, hvor Vandet ... hvirvlede > Malstrømmen, der ... hvirvlede: økonomisk, men den indsmuglede ordforklaring er gået tabt; II 62 om kragens kæreste: Det var naturligvis ogsaa en Krage [,] hans Kæreste: den efterstillede indholdsudfyldning af det (MD I 164) bortfalder som for tilfældigt anbragt; 145 dem ... de > dem [dvs. billederne] ... Personerne; 146 der gik Uger og der gik Dage > Dage ... Uger, Igl. II 222 og 283, jf. III 15416 - dagene må jo gå, før der kan gå en eller flere uger; 166 et inquit flyttet til et logisk rimeligere sted; 203 hans aandelige Kraft her var ikke stærk nok > blev ikke givet Styrke: en eller anden har husket på, at menneskenes evner alle er gudgivne.*

II 233 *hun hørte og hun hørte ikke > ikke hørte*: er det for en gangs skyld **D**, der har den kollokviale form? 241 *dette af Folket selv skrevne Blad, tidt med paaholdt Pen > dette af Folket selv, tidt med paaholden Pen, skrevne Blad*: 119 **A** er virkelig lovlig skødesløs, men **D** synes for tung; stedet minder om det næste, 251 *alt Skabt af Gud > al det af Gud Skabte*; 272 en hel sætning udeladt; 284 *Men den unge Pige ved Tagvinduet stod > Men ved T. stod den unge Pige*.

III 165 *Forlovelsen stod i Byens Avis > stod anmeldt*; 170 *Tiggeren dernede > Tiggeren dernede paa Gaden*; 176 *alle Farver, og alle slebne og glattede af Havet > de laae med alle Farver, alle slebne ...*

IV 8034 ændring i **D** pga. fejl i **A**; 210 *Det var Fader Pibehoved > ... som sagde Snak*: tydeliggørende.

V 60 citat forlænget; 78 *Vogn fulgte Vogn, Gaaende Ridende > fulgte Ridende*; 78 *Træets > det unge plantede Træes*; 137 *det [ur] gik rigtigt, men ikke Borgmesterens > men det gjorde ikke Borgmesterens*; 157 *følge med > følg med i denne »dandse, dandse Dukke min!«*

La textologie se situe donc dans l'étroit domaine qui sépare les textes d'eux-mêmes et ne départage qu'une frange de leur signification.

Roger Laufer: *Introduction à la textologie: vérification, établissement, édition des textes*. Paris 1972.